

19-20. Yüzyıllarda Osmanlı Balkanlarında Rusya'nın Casusluk Faaliyetleri*

Espionage Activities of Russia in Ottoman Balkans in 19th and 20th Centuries

Mithat AYDIN**

Öz

Osmanlı devletinin siyasi hayatında gerek kendisi tarafından, gerekse kendisi hakkında yürütülen casusluk faaliyetlerinin önemli bir yerinin bulunduğu anlaşılmaktadır. Osmanlı arşiv belgeleri 19-20 yüzyıllarda Rus casuslarının Osmanlı Devleti'nin Avrupa ve Asya topraklarında savaş ve barış dönemlerinde faal bir çalışma içinde olduğunu göstermektedir. Ruslar, casusluk çalışmalarında Yunan, Sırp, Bulgar, Yahudi, Ermeni gibi Osmanlı Gayrimüslimlerini kullandıkları gibi, sınır bölgelerine yerleştirdikleri kendilerine tabi İslam unsurlarından da istifade etmişlerdir. Osmanlı Balkanlarındaki Rus casusluk faaliyetleri mahiyeti itibarıyla Osmanlı Devleti'nin siyasi, askerî, ticarî vs. durumuna dair geniş istihbarat çalışmalarının yanı sıra, "Yunanistan, Bulgaristan ve Arnavutlukta halkı Osmanlı Devleti'ne karşı isyana teşvik etmek", "Osmanlı hükümeti ve ordusu aleyhinde yalan şayia ve neşriyatta bulunmak", "İslam köylerinde karışıklık çıkarmak" gibi farklı alanlarda ve biçimlerde cereyan etmiştir. Bu tür faaliyetlerin önemi, Osmanlı yönetiminin aldığı sıkı tedbirlerde de kendini göstermiştir. İşte bu çalışma, temelde Osmanlı arşiv belgelerinden yararlanılarak, Osmanlı Balkanlarının son yüzyılındaki Rus casusluk faaliyetlerinin rolünü ortaya koymaya çalışmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Polis Müdür-i Umûmiyesi, Okhrana, Delosnor, Hafiyecilik, Rusya Casusu.

Abstract

It has been understood that in the political life of the Ottoman Empire, the espionage activities which were carried out either by her or by other empires are of

* Bu çalışma, XVI.Türk Tarih Kongresi'ne sunulan tebliğin genişletilmiş şeklidir.

** Doç. Dr. Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı-DENİZLİ. maydin@pamukkale.edu.tr

crucial importance. The documents from Ottoman Archives reveal that Russian spies were active in the European and Asia land of the Ottoman Empire during the peace and war time in the 19th and 20th centuries. Russians also made use of the Greek, the Serbian, the Bulgarian, the Jew and the Armenian. The Russian espionage activities in the Ottoman Balkan states included comprehensive political, military and industrial spying. Besides, it included “provoking the public to rebel against the Ottoman Empire in Greece, Bulgaria and Albania”, “false allegations, and publications against The Ottoman Empire and army” “inciting a tumult in the Muslim villages”, which were in different areas and in different ways. The strict measures by the Ottoman Empire prove the significance of these activities. This study tries to introduce the roles of espionage activities of Russia in Ottoman Balkans in the last centuries taking advantage of the Ottoman archives.

Anahtar Kelimeler: *General Police Director, Okhrana, Delosnor, Espionage, Spy of Russia*

Giriş

Casusluğun, İnsanlığın eski çağlarından günümüze devletlerarası ilişkilerde siyasî, askerî, ticarî, diplomatik, teknolojik ve kültürel sonuçlarıyla önemli bir yer tutmuş olduğu bilinmektedir. Bu ilişkilerdeki rolüyle casusluk faaliyetleri, zaman zaman devletlerin ya da toplumların bekasına ilişkin derin sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Tarihin diğer büyük devletlerinde olduğu gibi, Osmanlı Devleti’nde yürütülen casusluk faaliyetleri de, mahiyeti ve sonuçları itibarıyla üzerinde durulması gereken hususlardan biridir. Ne var ki, Osmanlı tarihinin bu meselesinin yerince araştırılmış olduğunu söyleyemeyiz. Osmanlı topraklarındaki casusluk faaliyetlerine, genel çalışmalar ve Birinci Dünya Savaşı’nda Osmanlı Devleti’nin Arap coğrafyasındaki casusluk faaliyetleri dışında, devletlerarası ilişkilere konu olan savaş, ticaret, diplomasi gibi diğer konularla ilgisi bağlamında küçük bilgi kıvrımları şeklinde tesadüf edilmektedir. Tabiidir ki, Çanakkale Savaşlarındaki casusluk faaliyetlerine ilişkin Burhan Sayılır’ın “Çanakkale Kara Savaşı Sırasında Casusluk Olayları ve Türklerin Casusluk Olaylarına Karşı Aldıkları Tedbirler” başlıklı çalışmasını bu tespitin haricinde tutmak gerekmektedir. Diğer taraftan, Osmanlı Devleti’nin çözülüşünün başladığı Balkan coğrafyasındaki casusluk çalışmalarını açıklığa kavuşturmak, münhasıran kayda değer bir husustur. Özellikle de, Rusya’nın tarihî emelleri, Ortodoks ve Slav unsurlar, Balkanları Rus casusluğunun cazip bir alanı haline getirmiştir. Bu bakımdan, Başbakanlık Osmanlı Arşiv belgelerine dayanarak hazırlanan bu çalışmayla, Rusya’nın Balkanlardaki casusluk faaliyetlerinin çerçevesi çizilmiş ve bu suretle 19-20. yüzyıl Balkanlarının tarihsel seyrine ışık tutulmaya çalışılmıştır.

Casus, bir devletin veya bir kimsenin sırlarını başkasının hesabına öğrenmeyi üstüne alan kimse demektir. Casusluk ise casus olma durumunu ifade etmektedir. Arapça kökenli olan casusun Türkçedeki karşılığı “çaşıt”tır. “Ajan” kelimesi çoğu zaman bu terimin yerine kullanılmıştır.¹ Dünya literatüründe casus kelimesinin karşılığı “spy”, Casusluk kelimesinininki ise “espionage”dir. Fransızca “espier” kelimesinden türetilmiş olan “espionage” kelimesi “gizlice gözlemek” anlamını ihtiva etmektedir. Osmanlı Türkçesinde 18.yüzyıla kadar bu kelimeye karşılık olarak yeraltı faaliyetlerine atfen “lağımıcılık”, daha sonra da “ispiyonculuk”, “jurnalcilik” ve “hafiyecilik” terimleri kullanılmıştır.²

Devletlerarası ilişkilerde casusluk, devletlerin çıkarlarının gerektirdiği saldırı ya da savunma stratejilerinde ihtiyaç duydukları bilginin temini için geliştirilmiş bir teşkilatlanmadır. “Gizli” yürütülen bu tür istihbarat faaliyetleri çoğu kez devletlerin iç ve dış politikalarında belirleyici ve hayati öneme sahip olmuştur. Zira, bu yolla devletler, muhatabı olan güçlerin siyasî, askerî, sosyal, ekonomik, kültürel, dinsel, teknik vb. durumuna ilişkin bilgiye erişir, buna uygun hareket tarzını belirler ve gelecekteki tercihlerini tespit eder. Bu noktada belirtmek gerekir ki, casusluk çalışmaları, geniş bir şekilde bilgi edinmek için yürütülen çalışmaları ihtiva etmekle beraber, devletlerin kendi yararına ve kendilerini güvene alma kaygısıyla ilgili ülkede/bölgede bir kaos/anarşi ortamı yaratmak için bilfiil icra ettikleri propaganda faaliyetlerini de içermektedir.

Casusluğun tarihi insanlığın ilk zamanlarına kadar gitmektedir. Buna dair eskiçağ dünyasının sözlü ve yazılı kaynaklarında dikkate değer bilgilere tesadüf etmekteyiz: İbrani efsaneleri ve Tevrat, antik Yunan, Mısır, Hitit, Çin, Fars metinleri ve destanları vs.³ M.Ö.600'lerde yaşamış olan Çinli

¹ *Türkçe Sözlük*, C. 1, Türk Dil Kurumu Yayınları, 9. Baskı, Ankara, 1998, s.51, 388.

² Aytunç Altındal, *Türkiye'de ve Dünya'da Casuslar*, Truva Yayınları, 1.Baskı, İstanbul, 2008, 28.

³ M.Ö.2 binde Mısır firavunu Thutmophylai'nin bir casus kumandanı bulunmaktaydı. Pers Kralı Kserkses'in M.Ö.480'deki Thermopylai savaşında kullandığı casus Ephialtes bir Yunanlı idi. *Meydan Larousse*, “Casusluk”, C. 4, Sabah Gazetesi Yayınları, 1992, s.64. Yine Pers kralı Dareios'un Akdeniz'e açılan bir gemisi Fenike kentleri ve Yunanistan kıyılarını dolaştıktan sonra İtalya'ya (Toronto'ya) geldiğinde Torontolular tarafından zapt edilmiş ve içindekiler casus diye hapse atılmıştır. Heredotos, *Tarih*, Çev: Müntekim Ökmen, İş Bankası Kültür Yayınları, Hasan Âli Yücel Klasikler Dizisi, 5.Baskı, İstanbul, 2009, s.279. Ünlü Hitit kralı Şuppiluliuma, Firavun IV. Amenofi'in ölümünden sonra Mısır kraliçesi (Dahamunzu/Dahammunniş)'nin kendisinden oğullarından birini istemesi üzerine durumun doğruluğunu teyit etmek için mabeynci Hattuşaziti'yi görevlendirmiştir. Ekrem Memiş, *Eskiçağ Türkiye Tarihi (En Eski Devirlerden Pers İstilasına Kadar)*, 6.Baskı, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya, 2005, s.103. Kartacalı general Hannibal M.Ö.216'da Romalılara karşı yaptığı Cannae zaferini casus yardımıyla kazanmıştır. Ayrıca, Yunan ve Roma ordularında

düşünür Sun Çe'nin, casusluğun önemini ve bazı prensiplerini ortaya koyan görüşleri itibariyle ayrıca kayda değer olduğu belirtilmemiştir. “Stratejinin Temelleri, Savaş Sanatı” adlı eserinde casusları, “mahalli casuslar”, “düşman içindeki casuslar”, “inanç değiştirenler”, “hükümlüler”, “cepheden sağ dönenler” şeklinde beş kategoriye ayırarak izah etmiştir. Bu çerçevede Sun Çe, “*düşmanı bil, kendini bil, yüz yıl savaş yapsan, başın ağrımaz...Bilgi, düşmanı tanıyandan edinilmeli...Casusluktan önemli başarılar elde etmek akıllı bir devlet adamının, ileri görüşlü generalin işidir*” derken sınır ötesi casusluğa işaret etmiş ve casusluğun devletlerin varlığı için hayatiyetine vurgu yapmıştır.⁴ Muhtelif dönemlere ait tarihî olaylar bu teorik izahatın Çin tarafından başarılı bir şekilde uygulamaya konulduğunu göstermektedir. Bu bakımdan ünlü Çinli general Chang Chien'in Hunlar hakkında yıllar süren istihbarat çalışması sonucunda hazırlamış olduğu rapor, Çin askeri modernizasyonunda ve Türklere karşı Çin'in Asya'daki Hun üstünlüğüne son vermesinde büyük bir rol oynamıştır. Görevli casusların misyonunu çoğu zaman Türk başkentindeki Çinli Prenseler üstlenmiştir ki bu, Çin'in Türklere arasında sistemli ve etkili bir şekilde casusluk faaliyetlerinde bulunmuş olduğunu göstermektedir. Hun, Göktürk ve Uygur devletlerinin zayıflaması ve hatta yıkılmasında rol oynayan Çinli casuslar gibi Türk yurdunda faaliyet gösteren Moğol, Kırgız ve İranlı casuslar da farklı dönemlerde etkili olmuşlardır.⁵

Türklere, yabancı casusluk faaliyetlerini fark edebildikleri ölçüde önlemeye çalışmışlardır. Bununla beraber diğer milletler gibi Türklere de dış dünyaya dair bilgi edinmekten geri durmamışlardır. Orhun anıtlarındaki kayıtlar, geç bir döneme-miladî 8.yüzyıla- aitse de, Türklere istihbarata vermiş olduğu önemi açıkça göstermektedir.⁶ Farklı Türk devletlerinde

casus teşkilatı olduğu bilinmektedir. 4. yüzyılda Flavius Vegetius Renetus kaleme aldığı *Epitoma rei Militaris* (Askerlik İşleri Özeti) adlı eserinde casusluk yapma ve casus yakalama yollarını anlatmıştır. *Meydan Larousse*, “Casusluk”, C. 4, s.64.

⁴ Ali Çimen, *Echelon,-İstihbarat Dünyasının Perde Arkası*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2004, s.11; *Başlangıcından Bugüne Kadar Dünya Casusluk Tarihi*, C. 1, Birinci Baskı, İstanbul, 1974, s.2.

⁵ *Dünya Casusluk Tarihi*, C. 1, s.6.

⁶ Örneğin: “...O gün üç kağan akıl akıla verip Altun ormanı üstünde buluşalım demişler: Doğuda Türk kağanına karşı ordu sevk edelim. Ona karşı ordu sevk etmezsek, ne zaman bir şey olsa o bizi kağanı kahraman imiş...her üçümüz buluşup ordu sevk edelim, tamamiyle yok edelim demiş...Bu sözü işitip yine uyuyacağım gelmiyordu...Kırgızdan döndük. Türkiş kağanından casus geldi. Sözü şöyle: Doğuda kağana karşı ordu yürütelim demiş. Yürütmezsek, bizi kağanı kahraman imiş, müşaviri bilici imiş ne zaman bir şey olsa bizi öldürecek demiş. Türkiş Kağanı dışarı çıkmış dedi. On Ok milleti eksiksiz dışarı çıkmış der. Çin ordusu var imiş. O sözü işitip kağanım, ben eve ineyim dedi.” Muharrem Ergin, *Orhun Abideleri*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, Şubat 1999, s.71-75

gücün önemli bir dayanağı olarak görülen istihbarat/casusluk geleneği ve teşkilatı Selçuklu/İlhanlı üzerinden Osmanlılara intikal etmiştir. Kuşkusuz, bu tarihî mirasın gerçekte eski Orta Asya-Ortadoğu ve Akdeniz havzası medeniyetlerinin bir mecmuu olduğu muhakkaktır.

Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarında “gönüllü casusluk” uygulamasına yoğun bir şekilde başvurulmuştur. Bu ilk dönemde casusluk çalışmaları, yeni fethedilecek yerlerdeki düşman hakkında bilgi toplamak ve elde edilen bilginin merkeze hızlı bir şekilde transfer edilmesi şeklinde önemli bir fetih ögesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla, Osmanlılar, Osman Bey'den itibaren gerek Anadolu, gerekse Rumeli'deki fetihlerinde ve sınır bölgelerinin denetiminde casuslardan etkin bir şekilde yararlanmışlardır. Bununla beraber, tüccar sınıfı ve Osmanlı tebaasından ya da Osmanlı hizmetindeki Gayrimüslim unsurlar, yabancı dil bilmeleri ve yabancı bir millet arasında tanınmadan kalabilmeleri nedeniyle özellikle Osmanlı dış istihbarat çalışmalarının baş aktörleri arasında yer almışlardır. Öyle ki, II. Mehmed döneminde Osmanlı Devleti, örneğin Napoli devletinin en üst derecelerine kadar nüfuz edebilmekte ve haber alabilmekteydi. Bu bakımdan kuruluş yıllarının fetih siyaseti ve devletin güvenliği açısından özel bir yere sahip olan casusluk çalışmaları; tımar tevcihi, vergi muafiyeti gibi çeşitli ihsanlarda bulunularak mali/ziraî düzende yer bulmuş ve desteklenmiştir. Yine de, Osmanlı devlet sistematiği içinde casusluk teşkilatının 16.yüzyıl ortalarında ortaya çıkmış olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim devletten maaş alarak görev yapan resmi casuslara dair kayıtlara bu dönemde tesadüf etmekteyiz.⁷

Osmanlı Devleti dış istihbaratta casuslardan etkili bir şekilde yararlanırken, yabancı devlet casusları da Osmanlı topraklarında faal bir şekilde çalışmışlardır. Bu casuslardan Bizanslı casusların ilk zamanlarda hayli mühim görevler üstlenmiş oldukları anlaşılmaktadır. I. Bayezid dönemine dair bir kayıttta, yakalanan bir Bizanslı casusun, I. Bayezid'in Gelibolu'dan Edirne'ye gelerek Macaristan'a sefer düzenleyeceği bilgisini edinerek, tedbir alınması yönünde uyarılarda bulunduğunu görmekteyiz ki, söz konusu casusun söylediğine bakılırsa daha önce de bu tür hareketleri öğrenip Macaristan'a bildirmiştir.⁸ Başka bir örnekte de İstanbul tekfuru, II. Murad'ın neler yaptığını öğrenebilmek için “dört bir tarafa” mektuplar yazıp casuslar göndermiştir.⁹ Bu ise, bize Bizans'ın Türklere karşı Batı ile işbirliği

⁷ Haldun Eroğlu, *Osmanlılar Yönetim ve Strateji*, Gökkuşbu Yayınlar, 2. Baskı, İstanbul, 2007, s.95-96, 107.

⁸ Eroğlu, *a.g.e.*, s.105.

⁹ Eroğlu, *a.g.e.*, s.106-107.

ve ilişkilerinde casusluk şebekesini önemli bir araç olarak kullanmış olduğunu göstermektedir.

Bizanslı casuslar gibi Osmanlı klasik çağında Venedik, Ceneviz, Macar Krallığı, Papalık gibi dönemin büyük güçleri farklı şartlar ve ihtiyaçların gerektirdiği durumlarda casusları aracılığıyla Osmanlı Devleti'nde olup bitenleri yakinen takip etme imkânı bulmuşlardır. Kimi zaman siyasal konjonktür, Batılı casuslar için Cem Olayı'nda görüldüğü gibi bir iç sorunun uluslararası çıkar ilişkilerinin esaslı bir konusu haline gelmesine ortam hazırlamıştır. Bu olayda, Papalık ve Avrupalı devletler, casusları vasıtasıyla yıllarca Şehzade Cem'in bir gün İstanbul'a gelerek tahta geçeceği söylentileriyle II. Bayezid'i hareketsiz bırakabilmişlerdir. Temel olarak, bu dönemin Papalık ve Batılı devletlerin casusluk çalışmalarının iki farklı biçimde geliştiği söylenebilir: Papalık eliyle yapılan casusluk çalışmalarında Papa, bir yandan bütün Avrupa uluslarını Osmanlılara karşı birliğe ve birleşmeye çağırırken, diğer yandan da casusları aracılığı ile Hıristiyanlığın korunması ile bütün kiliseleri, kiliselere bağlı kralları kışkırtmıştır. Bu amaçla da İstanbul kilisesi başta olmak üzere birçok kiliseye gizli haberler, bildiriler ulaştırılmıştır. Krallar eliyle yürütülen casuslukta ise saltanatlarının geleceği ve ülkelerinin Osmanlı eline geçeceği endişesiyle "ortak düşman" olarak görülen Osmanlı'ya karşı siyasal bir birlik düşüncesi hâkimdi. Dinî bakımdan da Papalık ve Katolik Batının tasavvurunda kiliseler birliğinin gerçekleştirilmesi nihai bir hedef olarak durmakta idi ki, bu amaçla Fener kilisesi ile Vatikan arasında birçok gizli yazışmalar cereyan etmiştir.¹⁰

16.Yüzyılı takip eden yüzyıllarda Osmanlı Devleti'ndeki yabancı devlet casuslarının etkisi ve sayısı artarak devam etmiştir. Buna temel neden ise 16.yüzyıl sonlarından itibaren Batılı devletlerin siyasal, ekonomik, düşünsel, bilimsel, teknik alanlarda elde etmiş oldukları gelişim ve üstünlüğün Osmanlı üzerindeki Batı hegemonyasını daha fazla tesis eder hale getirmiş olmasıdır. Batılı devletlere sürekli genişletilerek verilen kapitülasyonlar/imtiyazlar da bu süreci kolaylaştırmış ve hızlandırmıştır.

Bu süreçte batılı devletler, gerek Osmanlı tebaası vatandaşlardan elde ettikleri casuslar yoluyla, gerekse Osmanlı ülkesine gönderdikleri diplomat, yazar, arkeolog, Türkolog kılığındaki kişiler eliyle casusluk çalışmalarını geniş bir alana yaymışlardır. Bu bakımdan, resmi kanalları başarılı bir şekilde kullandıkları görülen Batılı devletler, özellikle İstanbul'a ve Osmanlı Devleti'nin diğer bölgelerine gönderdikleri elçi ve konsoloslarına önemli görevler yüklemişlerdir. Kimi zaman Osmanlı devlet adamlarının dikkatinden kaçmayan bu Avrupalı politika casuslarının çalışmaları, devlet

¹⁰ *Dünya Casusluk Tarihi*, C. 1, s.11.

kurumları arasında yazışmalara ve ikazlara neden olmuştur. Hariciye Nazırı Rıfat Paşa, kaleme aldığı bir mektubunda söz konusu durumu şöyle izah etmektedir: “*Beyana hacet olmadığı veçhile bütün devlet ve hükümdarların yekdiğeri nezdinde buldukları sefirlerin gerçi zahiri memuriyetleri politika gayesinden ibaret ise de iç yüzünde personelin politika casusları olduğu meydandadır. Hatta bu elçilerin buldukları devletlerin muteber memurlarından muvazzaf casusları olması politika icabınca ‘emr-i mer’i olduğu’ bu tarafta mervidir.*”¹¹ Rıfat Paşa'nın ifadelerinden anlaşıldığı üzere bütün Avrupalı devletlerin birbiri nezdindeki diplomatlarının görünüşte politika memurları olmasına rağmen, gerçekte politika casusları olduğu açıktır.

Kuşkusuz, bir ülkenin gücü, öncelikle o ülkenin askeri gücüyle ölçülebileceğinden Osmanlı ordusunun durumu da, yabancı devletlerin istihbarat çalışmalarının öncelikli konularından biri olmuştur. Ancak, askerî istihbaratın dışında, Batılı devletler padişahın ve hanedan üyelerinin sağlık durumuna ilişkin de yoğun bir istihbarat çalışması yürütmekteydiler. Onların zaafı ve ruhsal durumları en çok merak edilen konular arasında geliyordu. Diğer taraftan, sarayda ebe kadınlar, sakalar, aşçılar gibi muhtelif görevlerde birçok Batılı “muhibir” bulunmaktaydı. Bu muhibirler, sarayda bazı boşboğaz sultan hanımların dedikodularından öğrendiklerini dışarıya sızdırıyorlardı. Öyle ki, padişahın nereye ve ne zaman sefer düzenleyeceği, Osmanlı ordusundan önce Venedikli, Macar, Sırp, İtalyan, Fransız ve Rus devlet adamlarının malumu olmaktaydı.¹²

19.yüzyıl başlarındaki bağımsızlık hareketlerine paralel olarak casusluk faaliyetlerinde büyük artış gözlenmiştir. Genel olarak yabancı konsolos ve elçiler, komiteciler, misyonerler, kilise mensupları, hariciyedeki bazı Gayrimüslim memurlar v.s. casusluk faaliyetlerinin ana karakterleri olmuşlardır. Osmanlı hariciyesindeki Gayrimüslim memurlar konusunda bir parantez açmak yerinde olacaktır. II. Mahmud dönemine kadar tercüme işleri tümüyle Fenerli Rumlara bırakılmıştı. Ancak Hariciye’de görevli kimi Rum görevliler devletin çok gizli bilgilerini ve parçalanmasına dair planları yabancı devletlere bildiriyorlardı. Örneğin, Paris elçisi Seyyid Ali Efendi'nin Baştercümanı Godrika, Osmanlı devletinin parçalanmasına ilişkin planları Napolyon'a sunmakta ve Osmanlı elçisine gelen bütün yazıları Fransız Dışişleri Bakanı Talleyrand'a göndermekteydi.¹³ Bu nedenle Sultan II.

¹¹ Ergun Hiçyılmaz, *Osmanlı'dan Cumhuriyete Gizli Teşkilatlar*, Altın Kitaplar Yayınevi, 1.Baskı, İstanbul, 1994, s.18.

¹² Altındal, *a.g.e.*, s.32.

¹³ Ali Akyıldız, *Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme*, İletişim Yayıncılık, 1.Baskı, İstanbul, 2004, s.21-22.

Mahmud, tercüme işlerinden Rumları uzaklaştırdığı gibi, devletin Avrupa ile ilişkilerini yürütecek bir Müslüman/Türk bürokrat sınıfın yetiştirilmesine gayret göstermiştir. Diğer taraftan Sultan'ın, Yunan bağımsızlık hareketinde Batılı güçlerle işbirliği içinde olan ve ayaklanmada parmağı olan Fener Patriği'nden haberdar olması kendisini büsbütün üzüntü ve endişe sevk etmiştir. Nitekim suçları sabit görülen Patrik ve bazı metropolitlerin idam edilmesiyle¹⁴ Patrikhane'nin Osmanlı aleyhtarları faaliyetlerinin önü kesilmek istenmiştir.

Velhasıl, muhakkak olan şu ki, çeşitli kaynaklardan beslenen Avrupa devletlerinin istihbarat/casusluk teşkilatları, devletin en mahrem bilgilerini elde edebiliyorlardı. Örneğin, Cevdet Paşa'nın söylediğine bakılırsa Kaptan Paşa'nın bile çağrılı olmadığı önemli ve gizli bir saray toplantısını, Avrupa gazetelerinden takip etmek mümkündür.¹⁵

A. Osmanlı Topraklarında Rusya'nın Casusluk Faaliyetlerinin Başlaması ve Gelişmesi

Kuşkusuz, Rusya'nın kendi çıkarlarına uygun olarak Osmanlı topraklarındaki istihbarat/casusluk faaliyetlerini Osmanlı-Rus ilişkilerinin başladığı tarihe götürmek gerekir. Bu ilişkilerin başlangıçta ticarî sahada gelişmiş olduğu bilinmektedir. Doğal olarak, Rusların ilk zamanlarda Osmanlılar ile ilişkilerinde daha çok öğrenmek istedikleri şey, Rus dış ticaretinde Osmanlı potansiyelinin ne olduğu idi. Rus istihbarat çalışmalarının ticarî alandan siyasî alana kaymasını, Rusya'nın Karadeniz'in kuzeyinde bir güç olarak ortaya çıktığı 15. yüzyıl ortalarından başlatmak mümkündür. Belirtmek gerekir ki, Rusya, bu tarihlerde Osmanlı Devleti'ne büyük bir devlet nazarıyla bakmakta, kendisi için örnek alınacak bir devlet olarak görmekteydi. Bu bakış açısının yaklaşık bir buçuk asır devam etmiş olduğunu söyleyebiliriz.

Gerçek anlamda Rusya'nın politik casusluk faaliyetlerinin Çar I. Petro zamanında başlamış olduğu söylenebilir. Çar Petro Rusya Devleti'nin önüne büyük hedefler koymuş, yolu üzerindeki Osmanlı Devleti ile daha fazla ilgilenmeye başlamıştır. Bu noktada, Fener Patrikhanesi'nin Rusların Türkiye'ye yönelik plan ve projelerinde işbirliği merkezi olduğunu belirtmek gerekir.¹⁶ Bununla beraber Çar Petro, Türkiye'ye karşı tasarılarını bir an önce hayata geçirmek için Osmanlı Devleti'nin Slav ve Ortodoks halkları hakkında daha fazla bilgi edinmek gerektiğini biliyordu. Çar, bu niyetini

¹⁴ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi/Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri (1789-1856)*, C. V, 5.Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988, s.113.

¹⁵ Hiçyılmaz, *a.g.e.*, s.13.

¹⁶ *Dünya Casusluk Tarihi*, C. 1, s.13.

İstanbul'daki elçisi P. Andreyeviç Tolstoy'a gönderdiği 1 Nisan 1702 tarihli mektubunda açık bir şekilde ortaya koymuştur. Bu mektubunda Çar, Türkiye'nin idarî, askerî, sosyal, diplomatik, ticarî, coğrafi, vb. durumlarına ilişkin raporlar yazılmasını isterken, özelde Türkiye'deki Ortodoksların kültürel ve ekonomik durumları ile ilgili olarak bilgi toplanmasını talep etmekten de geri durmamıştır.¹⁷

Bu bakımdan Rusya'nın İstanbul'da elçi bulundurma hakkına sahip bulunduğu 1700'deki İstanbul Antlaşması'nı, Türkiye'deki Rus casusluk faaliyetleri açısından bir dönüm noktası olarak kabul etmek gerekir. Zira, yukarıda da belirtildiği gibi, ilk Rus Büyükelçisi P.A. Tolstoy'a verilen talimatlar ve buna mukabil söz konusu elçinin hazırlamış olduğu raporlar, resmi diplomatik bilgi alış verişinin ötesinde Türkiye hakkında oldukça gizli ve stratejik bilgileri ihtiva etmektedir. Büyükelçi'den bilgi edinilmesi istenen bazı konular şöyleydi: Sultanın sarayında olanları “*sürekli gayret ve dikkatle*” gözlemlemek, halkın durumu, devletin idarî ve askerî durumu, devletin malî yapısı ve gelir kaynakları, komşu ve diğer ülkelerle ilişkileri, yöneticilerin kimlikleri, savaş ve barış konusundaki niyetleri, gizli savaş hazırlıkları, hangi devletle dostane ya da hasmane ilişkiler içinde bulunulduğu, hangi devletle savaş ihtimalinin bulunduğu, ülkelerarası ticaret, İran ile ticarî ilişkiler ve Türk şehirlerine gelen mal girdisi, “Doğu” ülkelerinde her şeyin istenilen şekilde yürüyüp yürümediği, Sultan'ın hâkimiyetine karşı İranlıların ya da diğer halkların isyan edip etmediği, isyanların hangi yerlerde ve ne sebeple olduğu, nasıl sonuçlandığı ve gelecekte devam edip etmeyeceği, bunların Osmanlı devletine ne tür zarar vereceği ve yıkılışına yol açıp açmayacağı, Sultan'ın kendi ülkesindeki yabancı elçilerle resmi ve şahsî ilişkileri, Türk donanmasının durumu ve özellikle Karadeniz donanmasının “*taarruz*” hazırlıklarının bulunup bulunmadığı, bunun güvenilir haberci ve insanlarla bildirilmesi.¹⁸ Rus Büyükelçisine verilen talimatların bir kısmında dikkatimizi çeken hususlardan biri de Osmanlı ordusunun nitelik ve nicelik yönünden durumu sorulduğunda, ordunun “eski kaidelere” göre mi, yoksa “yeni eğitim şekillerine” göre mi eğitildiğinin öğrenilmek istenmiştir. Raporlarda dikkat çekici bir başka husus ise Kudüs Patriği'nin Rusya'nın istihbarat ajanı gibi çalıştığıdır. Bunu elçiye verilen “*Kudüs Patriği'nden başka, kendisinden bir*

¹⁷ B.H. Sumner, *Peter the Great and the Ottoman Empire*, Oxford, 1949, s.27-28.

¹⁸ P.A.Tolstoy'un misyonu ve raporları hakkında bakınız: *Tolstoy'un Gizli Raporlarında Osmanlı İmparatorluğu/İstanbul'daki Rus Büyükelçisi Pyotr Andreyeviç Tolstoy ve Osmanlı İmparatorluğu'nun 18.yüzyılın Başlarına Dair Hatıraları (18. Yüzyılın İlk Çeyreği)*, Yayına Hazırlayan: İlyas Kamalov, 1. Baskı, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2009; İsmail Bülbül, *Osmanlı Belgelerine Göre Rus Elçisi Tolstoy'un Faaliyetleri*, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir, 2007 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

şey öğrenebileceğimiz birisi bulunuyor mu?” şeklindeki talimattan anlıyoruz. Elçinin bu talebe *“bunun için çaba sarf ediyorum. Sonra da sarf etmeye devam edeceğim. Allah’ın yardımıyla bu konuda başarılı olacağım. Önümüzdeki günlerde gelişme yaşanabilir ve isimleri de belli olur”* yönündeki cevabı,¹⁹ casusluk çalışmalarında gayet rahat ve kendinden emin olduğunu göstermektedir. Belirtmek gerekir ki, Tolstoy’un özel ilgi alanlarından biri de, Adriyatik bölgesindeki Slavlar ve İtalyanlardı. Buradaki temel amacı ise, Rus donanmasına tecrübeli denizciler bulmak ve haber alma teşkilatına hizmet edecek kişiler kazanmaktı. Nitekim, Baltık donanmasının kurucularından Dalmaçyalı Botsis Tuğamiralliğe, Cattarolu Zmaeviç de Oramiralliğe kadar yükselmişlerdir.²⁰

Çar Petro’nun ortaya koymuş olduğu hedeflere ulaşmakta sonraki Rus çarları ve çariçeleri casusluk şebekesini etkili bir araç olarak görmüş ve geniş bir şekilde işletmişlerdir. Bu bakımdan Rusya’nın güney yolu üzerinde bulunan Balkanlar, Rus casuslarının önemli bir faaliyet sahası durumunda bulunmaktaydı. Özellikle Rusların savaşa karar verdikleri yıllarda ve savaş sırasında Rus casuslarının bu coğrafyada çok fazla yoğunlaştıkları görülmektedir. Doğal olarak da Osmanlı Balkan ordusunun durumu ve Osmanlı Devleti’ni burada güç durumda bırakacak hususlar en çok üzerinde durdukları konular olmuştur. Bu durumu, kısmen 18.yüzyılın ikinci yarısından sonraki arşiv belgelerinden takip edebilmekteyiz. Mesela, 5 M.1201 (28.10.1786) tarihli bir Hatt-ı Hümayun’a konu olan bir casusluk olayında, Rus generalleri Galati ile Bulgonikin tarafından Eflak ve Boğdan’a gönderilen bir Yahudi casustan buradaki Osmanlı ordusunun ne kadar sayıya sahip bulunduğu, görevli paşaların kimler olduğu, herhangi bir askerî harekâtının bulunup bulunmadığını öğrenmesi istenmiş, söz konusu casus bu amaçla Eflak ve Boğdan, Özi, Bender, Hotin ve İsmail’i dolaşmıştır.²¹

Casusluk yüzyılı denebilecek 19. yüzyıl başlarından itibaren Rusların casusluk çalışmaları ciddi bir hız kazanarak devam etmiştir. 29 Z.1235 (07.10.1820) tarihli hatt-ı Hümayun’da Devlet-i Aliyye’nin “hasm-ı kavisi” olarak ilan edilen Rusya, bu tarihe kadar *“hazır ve seferde nice tahammülüzâr isâ’etler”*de bulunmak ve *“bu def’a Rum milletini tahrikle”* bütün Osmanlı reayasını isyân ettirmekle suçlanmıştır. Hattı-Hümayun’da *“düvel-i nasıra elçileri”*nin Devlet-i Aliyye’ye *“dostluk yüzünden nasihat eylemeleri”* bile, gerçekte Rusyalunun merâmını tervîc ettirmekten ibaret olduğuna yorulmuştur. Bu belgede Rusya’nın amacına ulaşması için İranlıları da tahrik ettiği belirtilirken Müslüman tebaaya *“Keferenin nice*

¹⁹ Tolstoy’un *Gizli Raporlarında Osmanlı İmparatorluğu*, s.119

²⁰ Bülbül, *a.g.e.*, s.61.

²¹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Hatt-ı Hümayun (HAT.), 28/1343, 05 M.1201.

bilinmez kıyafetde casusları olduğu” ve *“haricde bazı erbâb-ı fesâd ve casus makûlelelerinin ihtirâ ve işâ'e edüb ve edecekleri ekâzibin kat'a aslı olmadığı*” uyarısında bulunulmuştur.²²

Osmanlı hükümeti, başka örneklerde de görüleceği üzere yabancı devletlerin casusluk faaliyetlerini devletin bekası açısından hayati önemde görmüştür. Bu nedenle, casus olarak şüphelendiği Rusya memurlarını açık veya gizli yollarla-karşı casusluk yöntemiyle-takibe almıştır. Petersburg'daki çocukların eğitim masraflarını görüşmek üzere 1825 Mayısında Belgrad'a gelen bir Rus memuru, casusluk şüphesiyle takibe alınanlardan biri olmuştur. Bu hususta Osmanlı hükümetinin endişesi ve yapmak istedikleri, meseleye verdiği önemi ortaya koymaktadır: *“Moskov Kril'in ne maslahatla geldiğini Nemçeler öğrenmiştir mülâzasıyla Zemun tercümandan Kril'in ne için geldiği şöyle iltizâmâne anlatmaya dekk-i hüccet arasında münâsebetle su'al olundukda güya 12 sene mukaddem Sırplu milleti 40 nefer çocuk okuyub ta'lim etmek için Petersburk'a göndermişler imiş ve bu vakte kadar mesâriflerine Sırplu tarafından bir şey gönderilmemiş çocukların lazım gelen mesârif Moskov kralı hazinesinden olmuş ve mesârif-i mezkûre dahi cem'an 150 bin Ruble ki her Rublesi iki guruş olub Kril-i mersûmun geldiği bunun için olduğu Petersburk'da olan Nemçe elçisinin yazılısu böyledir. Bundan gayri bir şey yokdur dediyse dahi millet-i nasârânın hiç birisinin sözüne i'timâd ca'iz olmadığına mebni taharrisine casuslar dahi ta'yin olunduğundan gerek Miloş tarafından gelecek haber ve gerek casus vasıtasıyla mesmû'-ı bendegânem olacak havâdis bundan sonra arz ve iş'âr kılınacağı...”*²³

Babıali'nin bu tür endişe ve şüpheleri bir yana, 19.yüzyıl ortalarına gelindiğinde Rus casuslarının Balkanların hemen her yerinde boy gösterdikleri açıktır. Kırım Savaşı öncesinde Balkanlardaki Rus casusluk faaliyetlerinin Osmanlı Devleti için ulaşılmış olduğu tehlikeli nokta bölgedeki bazı İngiliz konsolosların dikkatinden de kaçmamıştır. Varna'daki İngiliz konsolosunun 22 Temmuz 1850 tarihli tahriratında,²⁴ *“Varna eyaletinin etraf ve eknâfına casus ve sa'î bi'l-fesâd bir takım memurların irsâline Rusya devletinin hâlâ meşgul bulunduğu bazı emâret ve delâ'ile mebni”* olduğu belirtildikten sonra Rus casusların Varna'daki Rusya konsolosuyla gizlice görüşüp fikir teatisinde bulduklarını ve konsolosa verilen bir takım

²² BOA., HAT., 795/36899, 29 Z. 1235. Söz konusu Hatt-ı Hümayun'da tedbir olarak Müslümanların Rusya'nın tahrikine kapılmamaları için *“her sınıf ve husûsan ocak ağaları ve zabitan ve ihtiyârları(n) kendi kavm ve müteallikat (akraba) ve ocaklarına da'ima bu nesâyihî telkin ve ifhâm”* etmeleri istenmiştir. BOA., HAT., 795/36899, 29 Z. 1235.

²³ BOA., HAT., 1128/45039, 9 L. 1240.

²⁴ BOA., Hariciye Nezareti Tercüme Odası (HR.TO.), 214/22, 22.07.1850.

beyannamelerin veya evrakın onun marifetiyle “dâhil-i memlekete” gönderildiği izah edilmiştir. Ayrıca; İngiliz konsolosa göre; Vidin’de, daha sonra da Serez’de meydana gelen başkaldırıya Osmanlı memurlarının kötü yönetimi neden olmuşsa da Rusya memurlarının “*hâlet-i mezkûreyi fırsat ittihaz ederek mukâvemet olunmak tarîkini irâ’e eylemekte ibrâm ve ilhâh etmiş oldukları*” kesindir. İngiliz konsolosun tahriratından anlaşıldığı üzere ki başka belgelerce de desteklenmektedir-Rusya, Anadolu’daki Rum (Yunan), Ermeni ve Gürcü gibi Gayrimüslim unsurlar arasından temin ettiği casusları Balkanlara nakletmiştir ki, bu nakil işleminde izlenen güzergâh, Trabzon limanından Eflak-Boğdan’a, oradan da Bulgaristan’a ve Balkanların iç kısımlarına uzamıştır. Burada dikkatimizi çeken bir husus da Eflak-Boğdan’ın komitacılar kadar Slav ve Rus casuslarının merkezi ve hareket üssü olmasıdır. Ayrıca, tahriratta bahsi geçen Rusya’nın Gürcü casusunun daha önce Boğdan voyvodasının hizmetinde bulunmuş olması manidardır.

B. Kırım Savaşı Yıllarında Balkanlarda Rusya’nın Casusluk Faaliyetleri

Ruslar savaş yıllarında casusluk/istihbarat çalışmalarına ayrı bir önem vermişlerdir. Savaş çıkması durumunda düşman ordularının nerede toplanma ihtimali varsa casuslar oralarda yoğunlaşarak “mükemmel” bir casusluk ağı kurulurdu. Daha ziyade aydınlar, memurlar ve subaylarla temas edebilecek mahaller çalışma yerleri olarak seçilirdi. Eğitime ve manevraya giden askerlerin yolu üzerinde bir iş bulunarak sezdirilmeden gözetleme yapılırdı. Böylece, elde ettikleri bilgileri elçiliklere ve konsolosluklara gönderdikleri gibi, bilginin hızlı bir şekilde transferi için sınır ötesindeki casuslarla da temasa geçilirdi.²⁵

Casusların yukarıdaki görevlerinin dışında, adına çalıştıkları devletin lehine “asker tahrir etmek” gibi büyük bir titizlikle icra ettikleri başka görevleri de mevcuttu. Buna dair bir örnekte Rusya adına casusluk yapan Sırp tacir Mayor Mişo, “*Vidin’den külliyetlü akçe sarfiyle Devlet-i Aliyye aleyhine 1.000 kadar asker tahrir etmek gibi bir takım uygunsuzluklara cür’et eylemiştir.*” “Uygunsuzlukları” ortaya çıkınca da bir Moskoflu ile firar etmek zorunda kalmıştır.²⁶ Başka bir örnekte de Delosnor adındaki Rus casusu, “*Bulgaristan’da olan memuriyetini ifa eylediği cihetle oradan hemen*

²⁵ Kâzım Karabekir, *Gizli Harp İstihbarat*, Yayına Hazırlayan: Emrullah Tekin, Kamer Yayınları, Yayın Nu:126, İstanbul, 1998, s.36-37.

²⁶ BOA., *Hariciye Nezareti Mektubi Kalemi (HR.MKT.)*, 84/51, 4 Z.1270. Sırp tacir Mayor Mişo, Eflak tarafından “yed-i vahid” usulünce tuz iltizam ederek Tuna boyu ahalesine satarken Rusya’nın Kalafat havalisine gittiğinde Rusya ordusuyla irtibat halinde bulunmuş ve Osmanlı tarafının ahvalini casuslar vasıtasıyla Rus tarafına bildirmiştir. BOA., *HR.MKT.*, 84/51, 4 Z.1270.

ilk işaretle 70.000 adam hareket ettirebileceğine” inanmış ve bu konuda Prens Gorchakof'a yazdığı bir mektupta güvence vermiştir.²⁷

Bu noktada Rusya Devleti'nin, hizmetine aldığı casuslarını nasıl temin ettiği ve yetiştirdiğini kısaca açıklamak yararlı olacaktır. Genel olarak, Rus casusluk faaliyetlerinin üç ana kaynaktan beslendiği anlaşılmaktadır. 1-Özel olarak yetiştirilen Rus vatandaşları-özellikle de askerî sınıfa mensup Rusya zabitanları. 2-Yabancı devletlerin hizmetinde olup Rusya adına casusluk görevinde bulunanlar. 3-Osmanlı vatandaşı olup Rusya için casusluk yapanlar. Görüldüğü gibi, başka ülkelerdeki Rus casusluk faaliyetleri çok farklı kaynaklardan beslenmiştir. Kuşkusuz, Rusların geniş bir alana yaydığı casusluk çalışmaları büyük bir bütçe ve kapsamlı bir program dâhilinde yürütülmüştür. Rus casuslarının nasıl yetiştirildikleri ve çalıştıkları konusunda Kâzım Karabekir Paşa'nın İstihbarat Şube Müdürüyken edinmiş olduğu bilgilerden bir fikir edinmekteyiz. Karabekir Paşa bu konuda şunları söylemektedir: “İki sene fiilen hizmet eden subaylardan isteyenler Doğu Dilleri Okulu'na alınır. İki üç sene kadar sizi okur, yani; Türk dili, Türk tarihi, Türk coğrafyası, İslâm dini, Türk karakter ve ahlâkı, Türk iktisadi vb...tahsil ederek imtihan olurlar. İmtihanda başarılı olmayanlar birliklerine geri dönebilir başarılı olanlar İstanbul'a gelir ve Rus elçiliğinin gözetiminde iki sene kadar yine aynı konuları daha ayrıntılı olarak okumakla beraber büyük şahsiyetleri büyük hükümet makamlarını, karşıt fikirli gazeteleri, çeşitli fikir akımlarını, halkın iktisadi durumunu, orduyu sonuç itibarıyla her türlü varlığımızı görerek yerinde inceler. Yani okuduklarını gözleriyle de görür. Her gün karşıt fikirli birer gazete okur, her yere girer çıkar. İmtihanda başarılı olanlardan casusluğa kabiliyetli olanlar (her duruma uyar, her yere girebilir derecede, kurnaz, yüz olarak tanınmaz, ağzı sıkı, fedakâr kimseler) ajan olurlar. Casus veya ajan ülkesi için 'fedâi' demek olduğundan bunlara büyük miktarda para verirler. Genellikle irtibatı keserler. Taraflar birbirinden ancak önemli durumlarda haberdar olur. Casusların buldukları yerler gizlenir. Ajanlar ülkemiz içerisinde muhtelif işlere, çeşitli milliyetler ve isimlerle dağılıp işe başlarlar. Bir kısmı hidayete ermiş gibi İslam dinine girerek sızar, hatta evlenerek çoluk çocuk sahibi de olur. Beş sene kadar gerek kendisi, gerekse ailesi bol maaş alır. Süresi bitince isterse bu vazifeye devam eder, istemezse önemli bir para mükâfatı, oturacak ev veya arazi verilir. Serbestçe yaşantısını sürdürür. Özellikle muhtediler (din değiştirenler) çoluk çocuk sahibi olanlar hayatları müddetince bu vazifede kalırlar, tabii ki aile ve çocukları bu durumdan genellikle haberdar olmaz.”²⁸ Anlaşılabacağı üzere Rusya, sıkı bir eğitim ve

²⁷ BOA., HR.MKT.,79/48, 1 L. 1270.

²⁸ Karabekir, a.g.e, s.40-41. Karabekir Paşa, ihtida etmiş olanların halk arasında büyük bir saygı görmüş olmalarından dolayı çok etkili olduklarını belirtir. “Asırlarca içimizde dehşet verici roller oynamışlardır” dediği bu casuslara dair zikrettiği bir olay hayli ilginçtir.

disiplinle yetiştirdiği casuslarını Osmanlı Devleti'nin siyasi, iktisadi, askerî, sosyal hayatına nüfuz edebilmenin önemli bir aracı olarak görmüştür.

Bu çerçevede, Kırım Savaşı'nın başlamasından sonra Rusya casusları Balkan coğrafyasında yoğunlaşarak faal bir çalışma mesaisi içine girmişlerdir. Ruslar casusluk çalışmalarını bütün Balkan coğrafyasına yaymakla beraber, özellikle Eflak ve Boğdan'dan sonra Rus ordusunun ileri harekâtı üzerinde bulunan Bulgaristan öncelikli bölgelerin başında gelmiştir. Bu nedenle Rusya, bölgenin ahvalini, buradaki Osmanlı ordusunun durumunu öğrenmek ve Bulgarları Osmanlı yönetimine karşı kıskırtmak amacıyla birçok casusunu bölgeye göndermiştir.

Osmanlı belgelerine yansıyan bazı takibat ve tahkikat olayları, savaş yıllarında Rusya'nın, kısmen asker kökenli casuslardan yararlanmış olduğunu göstermekle beraber,²⁹ bölgede Rusya adına çalışan casusların genellikle bölgeyi bilen yerli insanlardan seçilmiş olduğuna işaret etmektedir. Bu yerli casuslardan biri Zıştovi'de oturan ve Yergöğü'de komisyonculuk yapan Bulgar Mihalaki Abram Ayoş'tu. 1853 yılı sonlarında Mihalaki, Rusçuk'taki Rus ordusuna bilgi aktarmakta ve aracı konumundaki Rusçuk tüccarından Tanas ile gizlice görüşmekteydi. Mihalaki'yi Rusya casusu olarak ele veren kendisine ait bir mektuba göre görevi “*bu tarafların hal ve hareketini öğrenmek ve sebükmağz (düşüncesiz) ta'ife-i Bulgarı ifsâda çalışmak*” idi.³⁰ İlginçtir ki, Mihalaki, ikili görüşmelerinde Bulgarca konuşmayı tercih ettiği için artık “*Bulgarca lakırdı etdirilmeyüb lisân-ı Türkî üzere söyleşmeleri*” ilgili kişilere tembih edilmiştir. Diğer taraftan, Mihalaki'nin neden olduğu “*müfsidete karışmış*” ve “*su-i reviş ve hareketi*” tahkik etmiş olan İlyâ Efendi'nin sorgusunda casusların Rusya konsolosu'nun emrinde olduğu tarafsız kişilerce de tasdik edilmiştir.³¹ Ruslar zaman zaman yerli unsur arasından ruhban sınıfını da kullanmayı bilmiştir. Özellikle Rus casuslarının cirit attığı Tulca (Tultcha)'da³² Bulgar ve Rus kocabaşları Dimitriraki ve Hristaki ile Sütraki ve Papa Dimitri adındaki şahıslar sayılı “Rus taraftarları” durumundaydılar. Bunlar gizlice İsmail havalisi tarafına gidip gelmekte oldukları Dobruca kumandanı tarafından istihbar edilmiştir. Tulca kaymakamı bunların cezalandırılmasının ertelenmesini önermişse de, “*hareket-i muharrereye ictisârının pek fena ve*

Zikrettiği olaya göre, bir Rum papazı senelerce Ayasofya Camisi'nde-imam kılığında-halkı taassuba ve tembelliğe sevkemiş, herkes tarafından da hürmet görmüştür. Karabekir, *a.g.e.*, s.41.

²⁹ Bu konuda örneğin bakınız: BOA., *Sadaret Meclis-i Vâlâ Evrakı (A.MKT.MVL.)*, 74/91, 3 M. 1272; BOA., *İrade Hariciye (I.HR.)*, 125/6298, 29 S. 1272.

³⁰ BOA., *HR.MKT.*, 66/29, 5 S. 1270.

³¹ BOA., *Zabtiye Nezareti (ZB.)*, 1/8, 22 Ra. 1270.

³² Eflak-Boğdan'da bulunan Tulca, bu tarihlerde idari olarak bir sancak merkezidir.

uygunsuz şey olduğundan" merkûmların mahkemelerinin yapıp kararın bildirilmesi Meclis-i Vâlâ'ca istenmiştir.³³ Esas itibariyle Tulca, Rus casuslarının cirit attığı bir yer idi. Tulca'nın bir başka meşhur casusu Aleksî adında bir başka casus idi ki, burada 15 seneden beri ticaretle işigal etmekteydi. Kendisinin, 1855 sonlarında Meclis-i Seraskeri'de yapılan sorgusunda "casus kılığında" "kötü bir adam" olduğunun anlaşılması üzerine Meclis-i Vâlâ'ya havale edilmiş ve sürgüne gönderilmesine karar verilmiştir.³⁴

Mihalaki olayından bir süre sonra "*Rusyalı tarafından olarak Şumnu ordu-yı hümayını canibinden Yunan teba'asından ve sa'ireden bazı casuslar(ın) zuhur eylediği*" şayiasıyla ordu birlikleri uyarılmış "*hafî ve hâl-ı tahkikât-ı lazimenin icrâsıyla bu taraflarda dahi öyle casusluk edenler ve mechûlü'l-ahvâl kimler bulunur ise bilâ tevkîf (durmaksızın) ahz ve girift*" olunması istenmiştir.³⁵ Bundan iki hafta sonra da Müşir Ömer Paşa'nın gizli bir şekilde yaptığı araştırmanın sonucunda Osmanlı Şumnu ordusu civarında bir takım casusların bulunduğu ve akabinde hemen tutuklandıkları bilgisi alınmıştır.³⁶ Bunun üzerine Ömer Paşa'nın tahrirâtı ve seraskerinin tezkiresiyle "*Rusya tarafından casusluk etmek töhmetiyle ahz ve girift olunan eşhasın suret-i mücâzatına*" dair irade istenmiştir.³⁷

Osmanlı yönetimi, aynı günlerde Galata Gümrüğü'nde görevli tabip Nikola'nın casusluğunu açıklığa kavuşturmaya çalışırken, Rus casuslarının "*buldurulması(nı) ferâ'iz-i hâliyeden*" sayarak³⁸ mülkî ve askerî görevlilerini teyakkuz durumunda tutmuştur. Ancak belirtmek gerekir ki, Osmanlı hükümeti nüfuzunun zayıf olduğu bölgelerde casuslara karşı fiilen müdahalede bulunamamış ve çok ciddi tedbirler alamamıştır. Bu bölgelerden biri Sırbistan'dı. Rusya adına casusluk yapanların rahat hareket edebilmeleri nedeniyle Sırbistan, Balkanlardaki Rus casusluk faaliyetlerini besleyen önemli bir merkez durumundaydı. Burada istihbar edilen Rusya casuslarının çalışmalarının önlenmesinde Sırp Beyinin bilgilendirilmesine ve gücendirilmemesine itina gösterilmiştir. Örneğin, Sırbistan'da 1854 Nisanında cereyan eden bir casusluk olayında Osmanlı hükümetinin tavrı şöyle olmuştur: "*Sırbistan dahilinde vâki' Nifotin kazası Rusyaluya*

³³ BOA., Sadaret A.MKT.UM.188/40, 14.B.1271. Serdar-ı Ekrem Kaimmakamlığına yazılan tahriratta, Tulca'da yukarıda isimleri verilenlerin dışında eski Tahrirat Kâtibi Halil Paşa ile Yahudi Avram'ın da Rusya adına casusluk yaptığı belirtilmiştir. BOA A.MKT.UM.188/40, 14.B.1271.

³⁴ BOA., MKT.MVL., 77/37, 01Ca. 1272.

³⁵ BOA., Sadaret Umûm Vilâyet Evrakı (A.MKT.UM.), 151/39, 29 R. 1270.

³⁶ BOA., A.MKT.UM., 151/95, 16 Ca. 1270.

³⁷ BOA., Sadaret Nezaret ve Devair Evrakı (A.MKT.NZD.), 111/64, 30 Ca. 1270.

³⁸ BOA., HR.MKT., 71/33, 27 Ca. 1270.

casusluk etmekte olduğu bu kere istihbar olunmuş bu misillü eşhâsın oralarda durdurulması ca'iz olmayacağından keyfiyetin Sırp Beyi cenablarına nazikâne ifadesiyle merkumun oralardan hüsn suretde def'i istihsâliyle keyfiyetin iş'ârî hususuna himmet buyurmaları sibâkında şukka-i senevârî terkimine ibtidâr kılındı."³⁹ Yine yukarıda bahsi geçen Mayor Mişo olayında da, merkumun kötülüğünün önlenmesi için Sırbistan emaretine gerekli tahriratın yazılması ve oradan gelecek cevaba göre gerekli adımın atılması öngörüldükten sonra, Mişo hakkındaki tahkikatın yürütülmesi ve gerekli olan "muamelat keyfiyeti" emaret tarafına havale edilmiştir.⁴⁰

Yukarıdaki izahattan anlaşıldığı üzere savaş yıllarında Balkanlarda bulunan Rusya casusları Eflak Boğdan'dan Bulgaristan'a, Sırbistan'dan Bosna-Hersek, Karadağ ve Arnavutluk'a kadar dağılmışlardır. Bu geniş coğrafyada Rusya casusları, Rus ordusunun ilerleyişini kolaylaştıracak stratejik bilgileri Rus yetkililerine ilettikleri gibi, Müslüman olmayan Osmanlı tebaasını devlete karşı soğutmak ve hatta isyana teşvik etmek için çeşitli yöntemler kullanmışlardır. Buna ilişkin birçok casusluk olayı belgelere yansımış olmakla beraber, aşağıda Casus Delosnor'un çalışmaları hakkında münferiden vereceğimiz bilgi durumu özetler gibidir.

C. Kırım Savaşı Yıllarında Seçkin Bir Rusya Casusu: Casus Delosnor'un Çalışmaları

Rusya casusu olan Delosnor, "Eflaklılık sıfatıyla" Babıali'nin hizmetine girmiş, bir süre Zabtiye Nezareti'nde çalışmıştır. Kendisine bir maaş bağlandığı gibi yardımcılığına da Hekim Nikola Arka verilmiştir. Kırım Savaşı sırasında "yaver-i harb" olarak Rus generali Lodersek'in maiyetinde bulunmuş ve bu görevinden bir süre sonra Rumeli'ye geçerek 1,5 sene kadar Rusya adına casusluk yapmıştır. İrtibatta bulunduğu Siyor Arka'nın verdiği bilgiye göre Delosnor, "*Bulgaristan'daki istihkâmların resmini gizlice ahz ve tanzim etmek*" için Rusya devleti tarafından yüksek bir meblağla Bulgaristan'a gönderilmiştir. Ayrıca Yunan ihtilali sırasında Makro Butzari ve Kont Andre Mutafsa'nın emrinde bulunmuş olan ve Arnavutluk ahalisinden olan Karpit Kiryako Konstantino'nun talep etmesi durumunda İstanbul'da Rusya lehinde ihtilal çıkarmak amacıyla gerek Bulgaristan'da ve gerekse Rumeli'de "*erbab-ı ihtilalden 40.000 civarında kişi toplayabileceğini ahz ile*" bu husus için Prens Gorchakof'tan para talep etmiştir. Delosnor, Prens Gorchakof'a göndermek için hazırladığı bir mektubu Rusça bilmesi hasebiyle Siyor Arka'ya yazdırmış ve hatta onu Rusya hizmetine göndermek istemiştir.

³⁹ BOA., *A.MKT.UM*, 155/77, 14 B. 1270.

⁴⁰ BOA., *HR.MKT.*, 84/51, 4 Z.1270.

Diğer taraftan Delosnor'un, Rusya'daki resmi makamlarla irtibatını Sünne (Sulina, Tuna Burgaz)⁴¹ Limanı üzerinden sağladığı anlaşılmaktadır. Mektuplarını ve ilgili evraklarını bu limandaki Rusya memurları aracılığıyla göndermeye çalışmıştır. Mesela Bulgarca yazılmış böyle bir mektubu söz konusu limana gelmiş olan Bresçar gemisi kaptanına vermiştir. Prens Gorchakof'a verilmek üzere Palamari adında birine yazdırılmış olan mektupta *“Bulgaristan'da olan memuriyetini ifa eylediği cihetle oradan hemen ilk işaretde 70.000 adam hareket ettirebileceğini ve kâffesi Rusya'ya etmiş olduğu hidemât-ı meşhûresi üzerine müesses olan nice nice te'minat-ı sa'ire”* verilmiştir.

Prens Gorçakof'a gönderilmek için hazırlanan tahrirattan Rusya'nın casusluk faaliyetlerinin Osmanlı devleti için ürkütücü boyutlara ulaşmış olduğu anlaşılmaktadır. Zira; 1818, 1837 ve 1839 yıllarında Rusya'ya hizmet edenler Eteryalılarla irtibat ve işbirliği içinde buldukları gibi, görevlendirilen bazı kişiler de *“Arnavutluk aleyhinde fesâd ikâ'ına çalışmakta olan sair Rusya casuslarına iltihak etmişlerdir.”* Delosnor'a ait yazıda birçok kişi şifre harflerle gösterildiği için isimleri tespit edilememiştir. Mesela, söz konusu yazıda Arnavutluk'a gönderilen kişi “Kef” harfiyle gösterilmiştir. Delosnor'a ait yazıda 1850 senesine ait Bükreş'ten Kont Orlof'a yazılan mektup Delosnor'un Rusya büyük memuru olan Kontla münasebatının olduğunu göstermiştir. Kolonel Butyano ile Delosnor arasındaki münasebet Rusya adına casusluk yapanların Rus resmi makamlarıyla gizli ancak sağlam bir diyalog halinde olduğunu göstermektedir. Palamari tarafından mahkemeye sunulan üç kıta varaka (19 Teşrin-i Evvel 1853 tarihli Jorj Fasice yazılmış tezkire, Delosnor tarafından Sırpça yazılmış Butyano'ya gönderilmiş tezkire, 15 Kanun-ı evvel 1853 tarihli Gorchakof'a yazılmış tahrirat) Delosnor'un çalışmalarının seyrini ve mahiyetini ortaya koyacak önemli bilgiler içermektedir. Mesela; Delosnor, Butyano'ya gönderdiği 29 Teşrin-i Evvel 1853 tarihli tahriratında bazı çalışmalarını, Ortodoks tebaaya olan güvenini ve Butyano'dan talebini şöyle ifade etmiştir: *“Burada her bir şey hazırladım ve Bükreş'e dahi adam gönderdim. Ortodoks yani Rum mezhebinde olanların kâffesi çarımız için olacaklardır. Rumili tarafına gidiniz eğer Türkler bazı kere Rumili'ye gelirler ise hazırladığım vechle (asıl tercümede anlaşılmasın olan bir kelimedenden) muradı olan şeyi derhal yapabileceğimdir.”* Gorchakof'a yazdığı tahriratta ise Bulgaristan'da *“kendisine tavsiye edilen her şeyi”* yerine getirdiğini belirtmiştir. Delosnor, Bulgaristan'daki çalışmaları hakkında bilgi verdiği bu tahriratta 70.000 Bulgar'ın Rus Çarına olan adanmışlığından bahsetmiş ve buna olan inancını açıklamıştır: *“Bulgaristan'da icrâsını bana*

⁴¹ Dobruca'da yer alan Sünne, 1864'te kaza merkezi, 1913'te kasabadır.

tavsiye ettiğiniz her bir şeyi icrâ eylediğimi ve oranın adamlarının kaffe imparator Nikola Pavlic için ölmeye hazır olmalarını zât-ı asâletme'ablarına arz etmeğe vaciben zimmetimden add eylerim ve bu bâbda sülüs defter olunan asilzadelerin cümlesinin isimlerini size arz eylediğim memleketlerde yani Palanka ve Niğbolu ve Rahova ve Zıştovi ve Rusçuk ve Silistre ve Tolce'de cem' etdim ve defter-i mezkûru işbu imza eden Vidinli Jan olub Zanko İkota ve sa'irleri dahi yazılmışlardır. Ve bunların cümlesi Bulgaristan'da kâ'in Saint Treniste nam kilisenin mihrâbı tahtında yazılmışlardır. İşte hıdmet ve me'mûriyeti bu vechle ifâ eylediğim derkâr ise de Ömer Paşa hazretleri Ada Kal'asını uygunsuz ateş ettiğimi bilerek benden resmini istediye de vermedim. İmdi ilk talebinizde 70.000 Bulgar hareket ederse bilsem imparatorum Nikola ile himemzehablarım ölmeğe hazır olur” demiştir. Delosnor, kazaen bir “belâya giriftar” olması durumunda ise Bükreş'teki oğlunun Çarın hizmetine alınmasını istemiştir.

Delosnor, Bulgarların ne efkârda olduklarını öğrenmeye çalıştığı gibi, Lehliler hakkında da bilgi toplamıştır. “*Zamivatski ve sair bazı Lehlilerin bir ecnebi alayı teşkil etmek istediklerine*” dair bilgiyi verdikten sonra “*Nikola'nın kuvve-i askeriyesiyle cümlesi[nin] helâk olacağı*” temennisinde bulunmuştur.

Delosnor, sorgusunda kendisinin Rusya aleyhinde olduğuna, bu nedenle Rusya'dan sürüldüğüne inandırmak istemişe de, ona ait bir evrakta yer alan harflerin bizzat kendisi tarafından yazılmış olması ve hatta İstanbul'daki Rus elçisi Mösyö Titof'a göndermiş olduğu mektup onun Ruslar adına casusluk yaptığını açık bir şekilde kanıtlayan deliller olmuştur. Delosnor, daha sonra suçunu itiraf ederek “*ribka-i Osmaniye'den kendilerini tahlis etmeleri zımnında 40.000'den 50.000'e kadar kesânı hazır ve amâde tutacaklarına da'ir arızanın fi'l-hakila merkûm Kiryako Konstantino ile diğer 45 kaptinler canibinden imza olunduğunu*” belirtmiştir. Yine sorgusunda anlaşıldığı üzere Delosnor, Siyor Arka'yı Eflak'a göndererek Mihanviçek adında biriyle irtibata geçmiş ve tahriratlarının gönderilmesinde Avusturya konsolosunu aracı olarak kullanmıştır. Rusya'nın hafî memuru Butyano ile Delosnor'un mektuplaşmasında Viyana postasının kullanılması casusluk faaliyetlerinin boyutunu göstermektedir.

Delosnor'un sorgusunda ayrıca onun İstanbul'da bulunduğu sırada güçlü bir pozisyonun bulunduğu ve bütün Rumların Rusya'ya celbi için Anadolu'daki Rumlarla da bağlantı kurduğu ortaya çıkmıştır: “*İstanbul'da bulunduğum cihetle Ortodoks mezhebinde bulunan Rumların pek çoğu tecemmü' ederek benimle ittihaz etmiş olmalarıyla vakten mine'l- evkât bu taraflara geldiğiniz halde sohbet ve mukâvele etdiğim Rumların kâvisi*

nezdinize tecemmü' edeceklerdir. Bilcümle Rumların bizimle birlikde olmaları için Anadolu'ya dahi bir Rum gönderdim.”

Delosnor, kendinin söylediği gibi, yazdığı mektubun ele geçirilmesi ihtimalini düşünerek mektubun kendisine ait olduğunun anlaşılmasında için İskalavon dilinde ve Bulgar harfleriyle yazmıştır.⁴² Mektubundaki “*Bulgarların külliyetli esliha ve akçe hazırladıkları derkârdır*” ifadesi çalışmalarının semeresini almaya başladığını göstermektedir. Nitekim onu tanıyan Palamari'ye göre Delosnor görevinde mahir ve dakik biriydi.

Delosnor'un suç ortaklarından birinin de Siyor Kasic adındaki kişinin olduğu anlaşılmaktadır. Bu kişi Türkler aleyhinde hazırlanmakta olan muharebede Karadağlıların da desteğini almak için bazı “*gaddar adamlar bulmak*” için Trieste'ye gönderilmiştir. Bu görevi sırasında görüştüğü Trebin rahibi Protosangel tarafından kendisine Osmanlı aleyhinde İtalyanca bir mektup yazdırılmıştır (1853 tarihli bu evrakta ay belirtilmeyip gün 12 olarak yazılmıştır). Kasic yakalandığında üzerinde İtalyanca yazılmış evrakın dışında İskalavun ve İlliryun (İspanyolca) yazılmış başka evraklar da bulunmuştur. Bu evrakların birinin içinde bulunduğu zarfın birinde üzerinde “Rusya İmparatoruna” yazısı yer almış ve posta masraflarından muaf tutulması için Orsova posta müdürüne tavsiyede bulunulmuştur. Kasic'e isnad edilen tahriratın birinde de “*Rusyalılar lehine bir harekete hazır bulunmaları için mühimmat ve akçe alınmasına dair*” Gorchakof'a takdim kılınmış olan arizada başta Kiryako Konstantino adındaki biri olmak üzere 46 kişinin imzaları yer almaktadır. Yapılan muhakemede Delosnor'un, Gorchakof'a yazılan arzuhale imza koyanları bildiği ve imza sırasında onları selamladığı kesin olarak ortaya konulmuştur.

⁴² Delosnor, Gorchakof'a yazılmış olan mektubun kendisine değil, Kasic'e ait olduğunu, üzerindeki mührün de kendi odasının sürekli açık bulunmasından dolayı masanın üzerinden alınıp mektuba basılmış olduğunu ileri sürmüştür. Ancak evin sahibi Prasino'nun verdiği bilgi bu iddiayı çürütmüştür. Aslında Delosnor ile Kasic'in sürekli irtibat halinde olduğunu belirten Palamari, Kasic tarafından kendisine iletilen mektubun postaya verilmesi aşamasında “*Devlet-i Aliyye'nin düşmanı Gorchakof'a yazılmış böyle bir mektubu gördüğü anda hanesine 'avdetle mühürünü açub mektûb-ı mezkûru bilmediği bir lisân ile yazmış bulunduğundan merkûm Kasic'in hanesine da'vetle mektûb-ı mezkûru orada tercüme ettirüb me'alini mütala'a eyledikten sonra amiri bulunan devletlü Hayreddin Paşa hazretlerine arzı ve takdimini lazimedden etdiğini ma'rız-ı şahâdetle serd ve beyân etmişdir.*” Delosnor, Kasic'e mektubu verip postaya gönderilmesini isterken “*ol aralık Babiali'ye takdim etmek için Rusya ve memleketinin harikalarını tersim ile (çizmekle) meşgul olduğu cihetiyle mektûb-ı mezkûrun postaya isâlini kendisinden rica ile*” mektubun hızlıca gönderilmesi için Palamari'ye de verebileceğini söylemiştir. Bu sırada zabtıyede görevli olan Palamari ifadesinde; “*Merkum Kasic'in Kanun-ı Evvelin 15. günü derhâl yedime itâ eylediğini ve mektûb-ı mezkûrun 'bilâ ifâte-i vakit Prens Gorchakof'a gönderilebileceğini beyan eylerim'*” dediğini belirtmiştir. BOA., HR.MKT., 79/48, 1 L 1270.

Delosnor'un sorgusunda bir başka ilginç detay daha ortaya çıkmıştır: İstanbul'da ihtilal hazırlığı. Hazırlanan plana göre Rusya casusları, İstanbul'da sultanı tahttan indirerek yerine kardeşini geçirecek ortamı hazırlayacaklardı. Bu çerçevede Osmanlı ordusuyla Karadeniz'deki İngiliz donanmasında bulunan askerlerin kendi tarafına çekilmesine çalışılacaktı. Zira, Rusya casuslarının İstanbul'daki ihtilal hazırlığını, İngiliz konsolos vekili Vared, Rusya hizmetinde bulunan Palantajene'den duymuş olduğu gibi, Vared'in bilgisini Mösyö Duber ile Palantajene arasında geçen diyalog da desteklemiştir. Bu diyalog sırasında Palantajene, Delosnor'un "muteber" bir Rusya memuru olduğunu ve İstanbul'da bir ihtilal hazırlığı içinde bulunduğunu söylemiştir. Ancak, İngiliz konsolos vekili Vared, İstanbul'da bir ihtilal çıkarılacağı söylentisini fazla makul bulmamış ve Delosnor'un cinnet geçirmekte olduğunu söylemiştir: "*Çünkü General-ı mumâileyh gibi zîrütbe bulunan zâtın Dersaadetde bir isyan hazırlamak niyetiyle bir ittifak-ı hafîye dâhil olmak mertebesine kadar iğfâl edebilecek bir hâlin cinnetten başka bir şey olmayacağını...*" Vared, Rusya adına çalışanların ihtilal ile ilgili olarak İngiliz generallerin yardımından söz etmelerini İslam ahali üzerinde "*İngiltere aleyhinde itimadsızlık ilka etmek*"ten başka bir şey olmadığına yormuştur.

Delosnor'un muhakemesi sonucunda hakkında özetle şu hükme varılıyor: "*Baron Delosnor'un lâzım gelenlerin ruhsatıyla Devlet-i Aliyye'nin düşmanlarına müsellaah adamlar tedârük etmek ve ihtilâl-ı zâhiri vasıtasıyla asâyiş-i Osmanî'yi ihlâl etmek zımında tahrikât ve muhaberâta dair Rusya hafî büyük me'mûrlarıyla mekâtibâtı olan bir me'mûr olduğuna ve Kaptin Kıryako Konstantino'nun dahi baron-ı mumâileyhin şerîk töhmeti bulunduğu karar verdiği ve işbu kabahatlerin muharebe esnasında olmadığı halde bile kâffe milel-i mütemeddinenin kavânininde mucib müvâhece ve te'dib add olunduğu işkârdır.*"⁴³

D. Kırım Savaşı Sonrasında Rusya'nın Balkanlardaki Casusluk Faaliyetleri

Kırım Savaşı ve onun sonucunda ortaya çıkan Paris Antlaşması'nın Balkanlardaki Rus siyasî nüfuzuna büyük darbe indirdiği ve en azından bir süre Rusya'nın tarihî ihtiraslarına ket vurduğu bilinmektedir. Ancak Rusya, bu coğrafyaya tümüyle sırtını dönmediği gibi, gizli ya da açık yollardan ilgisini ve etkisini devam ettirmeye çalışmıştır. Bu ilgi ve etkide

⁴³ BOA., HR.MKT., 79/48, 1 L 1270.

bölgedeki Rusya konsolosları⁴⁴ ve casusları en önemli vasıtalarından olmuştur. Bu bağlamda; Bulgaristan, Sırbistan ve Bosna-Hersek, Rus casuslarının sıkça görüldükleri çalışma sahaları olarak öne çıkmıştır.

Paris Antlaşmasını takip eden yıllarda Balkanlardaki Osmanlı yerel yöneticilerinin üst makamlara gönderdikleri yazılar, Rusların bölgedeki etkisine işaret ettiği gibi, Rus casuslarının faal bir çalışma içinde bulduklarını göstermektedir. Bosna Müfettişliği'nin Hersek Sancağı'nın "her tarafında" Rusya casuslarının dolaştığına işaret eden 13 Teşrin-i Evvel 1279 (25 Ekim 1863) tarihli yazısı, Hersek'teki asilere yardım eden Karadağlılar ve Sırlarca da desteklenen bir Panslavist kampanyanın yürütüldüğünü göstermektedir.⁴⁵ Diğer taraftan Rus casusları, isyanın devamı için "*bahara kadar sabrediniz ve Mostar'ı avudub oyalayınız eğer ol vakit dahi size i'âne edemez isek artık kaderinize küsersiniz*" şeklinde bir propaganda ile asilerin direncini yükseltmeye büyük gayret göstermişlerdir.⁴⁶

Rus casuslarının istihbarat ve propaganda çalışmalarında Slav komiteleriyle irtibat halinde oldukları ve hatta bu komitelerinin bizzat üyeleri durumunda buldukları dikkatten kaçmamaktadır. Özellikle de bu yönde Eflak-Boğdan, Bulgaristan ve Sırbistan'daki komitelerle yürütülen ilişkiler, Balkanların geleceğinin şekillenmesinde etkili olmuştur. Uzun süre Rusya casusluğu yapmış olan ve daha sonra Bulgar komitesi hizmetinde bulunmuş olan Lehli Ačev'in Bulgaristan'daki macerası bu konuda birçok şey söylemektedir. Ačev'in verdiği bilgiye göre Rusya Tulca konsolosluğu

⁴⁴ Rus konsolosların bölgedeki Osmanlı aleyhtarları faaliyetleri ve etkinliği konusunda şu belgelerden bir fikir edinmekteyiz. BOA., *Hariciye Siyasi (HR.SYS.)*, 207/19, 28.08.1862; *HR.SYS.*, 209/17, 12.01.1866; *HR.SYS.*, 210/24, 02.11.1867.

⁴⁵ Panslavizm'in ortaya çıkışı, gelişimi ve Balkandaki Slavist ayaklanmalardaki rolü konusunda şu iki çalışmaya bakılabilir: Mithat Aydın, "19. Yüzyıl Ortalarında Panslavizm ve Rusya", *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2004/1, Sayı:15, Denizli, 2004, s.109-124; Mithat Aydın, "Bosna-Hersek Ayaklanması (1875)'nda Panslavizmin Etkisi ve Sırbistan ve Karadağ'ın Rolü", *Belleten*, C. LXIX, s.256, Ankara, Aralık 2005, s.913-935.

⁴⁶ BOA., *Taşra Evrakı Bosna Müfettişliği (TŞR.BNM.)*, 8/91, 12 Ca. 1280, s.1. Bosna Müfettişliği'nin söz konusu yazısında Sırbistan ve Karadağ'ın asilere desteği ve panslavizm politikasının icrası şöyle açıklanmıştır: "...Sırbular dahi anlara peyrev olmakda Karadağlılar ise Beryanikleri nevâhi-i merkûmeye saldurub envâ ve va'ad ve va'id ile halkı hâl-i vahşet ve tereddüde düşürüb rü'esâyâ dahi siz biraz sabr ediniz bizimsiniz demekde oldukları peyderpey ihbâr olundukca bunların arkasını bırakmayub hakikat-ı lazimeye ikdâm ve iktizâyı hâle göre harekete devam etmekte bulunuluyor. Alem hep Lehistan meselesinin neticesine muntazır olduğu gibi buranın ahvâl-ı politikasınca dahi anâ intizâr olduğu bir garib muziye-i politikiyedir. Bu havalide bulunan Avusturya memûrlarının ekseri Viyana kabinetosunun efkârını celb edecek bazı nümayişler gösterirler ise de İslavizm kumpanyasına hizmet eyledikleri burada yakından pek ra'nâ görülür ve Raguza'daki İslavizm kumpanyasının mu'amelâtu fi'l-asıl pek hafî olarak cereyân etmekte iken şimdi bayağı meydana çıkmak ve ..." BOA., *TŞR.BNM.*, 8/91, 12 Ca. 1280, s.1.

tercümanın babası komite üyesiydi ve komitede bulunduğu sırada Rusya zabitanından iki kişi komiteye gelmişti.⁴⁷ Bu bilgi Bulgar komitesinin Rusya ile bağlantısına ve hatta Rus himayesine açık bir şekilde ışık tutmaktadır. Belirtmek gerekir ki, Rus casusları zaman zaman bizzat komiteler teşkil etme yoluna da gitmişlerdir. Bu işte büyük paralar sarf ederek sadece Hıristiyan unsurları değil, Müslüman nüfusu da kullanmayı başarmışlardır. Mesela, Korfu Başşehbenderinden varid olan 20 Mayıs 1877 tarihli tahrirata göre “İslamdan bir takım Arnavudlar gizlice gelüb yine ‘avdet etmişler ve ba‘de’t-teklif her biri komiteden 300 Frank ve elbise almışlardır.” Korfu Başşehbenderi, tertip edilen komitenin amacının “eşkıya fırkaları tertib etmek ve ga‘ile çıkarmak ve Hıristiyanları isyâna icbâr edebilecek karışıklıklar peydâ eylemek” olduğunu sözlerine eklemiştir. Hatta, Başşehbender, bu sırada (1877 yılı) Yunanistan sınırının güneyinde meydana gelen olayların bu türden olduğunu belirtmiştir.⁴⁸ Dikkate değerdir ki, bu tarihten yaklaşık 10 yıl sonra bile Arnavutluk’taki Rus casusları hâlâ etkindir. Üstelik buradaki Rus casuslarının çalışmaları İngiltere’de çıkan Standard gazetesine konu olmuştur. Gazetenin 14 Ağustos 1888 tarihli haberine göre “Arnavudluk’da bir ihtilâl vukû‘a getirmek ve vilayet-i mezkûreyi şu suretle Devlet-i Aliyye idaresinden ihrâc etmek maksadıyla Bükreş’de Rusya sefirinin riyâseti tahtında bir komite teşekkül ettirdiği” ve bundan önce “Arnavudluk’da geşt ü güzâr eden Rusyalı bir takım casusların” söz konusu komiteye dâhil oldukları muhakkaktır.⁴⁹

Gerçekten de bu tarihlerde Osmanlı yöneticileri Balkan meselelerinin yoluna konulmasında Rusya “fesadınun def‘ edilmesini” birinci görev olarak saymışlardır. “Zira, Rusyalı’nun tebaa-i Devlet-i Aliyye beyinlerinde her bir cins ve ta‘ifeden taraftarları ve casusları olub devrişib anın murad ve maksudunun hususi mu‘amelatında bulunmuş olduklarından bu makuleler bir memâlikde gayet emin vakitte en büyük muharebede ve mukateledekinden ziyade muzırrat idebilürler.” Bu nedenle konuşulan hususların “bî hadd ve

⁴⁷ BOA., *Sadaret Mühimme Kalemi Evrakı (A.MKT.MHM.)*, 398/58, 09 Ş. 1284. Açev’in ifadesine bakılırsa komitecilerin hazırladıkları plan ve tertibat dehşet vericidir. Komiteciler, temelde Bulgarların birleştirilmesini amaçlamışlardır. Bu nedenle düşündükleri işler için Bulgar kilisesinde 2 milyon kadar para hazır bulundurmuşlardır. Düşündükleri eylem arasında, hükümet konağının basılarak valinin tutuklanması, uygun bir zamanda Tuna kenarındaki İslam mahallelerini ateşe vererek karışıklık çıkarmak, bu karışıklık içinde silah ile Müslümanlar üzerine hücum etmek ve hatta kendilerine katılmayan Bulgar köylerini yakmak başlıcalarıydı. Bu amaçla silah tedariki için Filip adındaki komite üyelerinden birini İtalya’ya göndermişlerdir. Açev’in yukarıda bahse konu olan ifadelerini, kendisi tarafından Yovanço adında birine gizlice götürdüğü mektup olayı da doğrulamaktadır. BOA., *A.MKT.MHM.*, 398/58, 09 Ş. 1284.

⁴⁸ BOA., *HR.TO.*, 126/91, 30.05.1877.

⁴⁹ BOA., *HR.SYS.*, 128/58, 11.09.1888.

ihşâ olan" Rus casuslarından saklanması en önemli şartlardan biri olarak görülmüştür.⁵⁰

Rus casuslarının başarısı, esas itibariyle diğer büyük devletler gibi 1870'lerden sonra uluslararası ilişkilerde ve rekabette casusluk çalışmalarının "gizli" ancak "belirleyici" bir güç olmasının yansımasından başka bir şey değildi. Örneğin, 1870'de Fransız-Alman savaşı başladığında Bismarck'ın Fransa topraklarında yaklaşık 20 bin casusu bulunuyordu ki, Alman kuvvetleri tüm Fransız hedeflerini kısa zamanda, 'elleriyle koymuş gibi' ele geçirmişlerdir. İşte, 1871'in Ocak ayında Fransızlara dikte ettirilen Versay Antlaşması'nın arkasında dev bir Alman casus ordusu yatmaktaydı. 1880'lerin sonuna gelindiğinde Almanlar, Paris, Brüksel, Lüksemburg, Belfort ve diğer Fransız şehirlerinde, az sayıda ama çok seçkin bir ajan ağı kurmuşlardı. Rusya'da 75 dolayında ajan ve işbirlikçileri bulunuyordu ki, bu sayede 1889'dan itibaren seferberlik emirlerinin detaylarını ve çarın orduları ile ilgili birçok bilgiyi ele geçirmeyi başarmışlardı.⁵¹

Burada dikkat çekmeye çalıştığımız şey, 19. yüzyılın son 30 yılında casusluk faaliyetlerinin Avrupalı devletler nazarında kazanmış olduğu güç ve konumdur. Rus istihbarat servisi Okhrana da bu tarihlerde kurulmuştur. 1881'de Alman Steiber tarafından kurulan Okhrana çarın gizli polis servisi olarak ortaya çıkmıştır. Birimin asıl amacı, dış istihbarattan ziyade, içeride ya da dışarıda çarlık rejiminin muhaliflerini gözetim altında tutmaktır. Okhrana'nın dış birimi, ağırlıklı olarak Fransa, İsviçre ve İngiltere'de faaliyet gösteren Rus devrimcilerine ve muhaliflerine karşı çalışmaktaydı. Birimin alt kolları ise, Almanya, Avusturya-Macaristan, İskandinav ülkeleri, Türkiye ve İran ile ilgili istihbarat toplamaktaydı.⁵²

Özetle 19. yüzyılın sonlarına doğru Rus istihbaratı rakipleri gibi büyük adımlar atmıştı. Öncekine göre daha organize hareket ettikleri anlaşılan Rus casusları hemen hemen Osmanlı devletinin Asya ve Avrupa topraklarının her tarafına dağılmış durumdaydılar. Hatta, Osmanlı ordusunda Rusya'ya casusluk yapanlara dahi rastlanmıştır ki, bu zaman zaman tahkikat konusu olmuştur.⁵³ Bunlardan bazılarının Rus tabiiyetine geçmiş olduklarını ve

⁵⁰ Erdoğan Keleş, "Rusya'nın Panslavizm Politikasının Balkanlarda Uygulanmasına Dair Bir Layiha", *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi Dergisi (İLKE)*, s. 21, Güz 2008, s.138.

⁵¹ Ali Çimen, *a.g.e.*, s.26.

⁵² Ali Çimen, *a.g.e.*, s.28.

⁵³ Rusya adına casusluk yapan Osmanlı ordu içindeki casuslara ilişkin tahkikata Kırım Savaşı yıllarında da tesadüf etmekteyiz. Bakınız: BOA., *İrade Dahiliye (İ.DH.)*, 283/17758, 08.S.1270.

Rusya'da ikamet ettiklerini görmekteyiz.⁵⁴ Kısaca belirtmek gerekirse, yukarıda görüldüğü gibi Rusya casuslarının bu dönemde de Eflak-Boğdan, Bulgaristan, Sırbistan ve Arnavutluk'ta hükümet, halk ya da komiteciler ile olan karmaşık ilişkileri devam etmiştir.⁵⁵

Rusya casuslarının Osmanlı topraklarındaki nüfuzunu ortaya koymak için Anadolu'daki Rusya casuslarının bazı faaliyetlerine kısaca değinmek yararlı olacaktır. 03 Kanun-ı Sani (Ocak) 1883 tarihli tahrirata konu olan Erzurum'daki casusluk olayına dair bir haber Londra'da çıkan Standard gazetesine haber olmuştur. Erzurum'dan gönderilen habere göre vilayette “*bir çok Rusya'nın hafiyeye memurları zuhûr ederek gerek akçe itâsı ve gerek Rusya mu'avenetinin va'adiyle ahâliyi Hükümet-i Seniyye aleyhinde isyân etdirilmesine sa'î eylemekdedir. Ve bir de ol havâlinin haritalarını çizmekle meşgûl bulunmuşlardır.*” Bu nedenle Osmanlı Hükümeti bu gibi “nâbecâ (münasebetsiz) müsâfirleri” bölgeden uzaklaştırmak için bir takım tedbirler alma yoluna gitmiştir.⁵⁶ Kars Şehbenderliğinin 28 Nisan 1314 (10 Mayıs 1898) tarihli yazısında dahi Erzurum'da birkaç Rus casusundan bahisle Osmanlı memurları uyarılmıştır. Bu yazıda sınıra yakın Osmanlı köylerine Rus hükümeti tarafından birer casus gönderildiği ve bu casuslara her ay maaş verilerek sınırdaki cereyan eden ahvalin tümüyle Rus makamlarına iletildiği belirtilmiştir.⁵⁷ Kars Şehbenderinin daha sonra yaptığı tahkikata göre Rusya tebaasından bazı Müslümanların da Rusya için “*cihet-i askeriyeğe elverişli hidemâtda bulunmak üzere hudûd-ı hakânî civarındaki*

⁵⁴ Bakınız: BOA., *HR.SYS.*, 2769/31, 03.12.1892.

⁵⁵ Örneğin; Prizren Daskalı Yorgi'nin 1295-1296 (1879-1880) seneleri zarfında “*Üsküp sancağına taarruz eden Bulgaristan eşkıyasının te'min-i idareleri hakkında mu'avenetde bulunduğu ve memâlik-i ecnebiye memurlarıyla te'ati-i mekâtib ederek tahrikat-ı fesâdiyeden hali kalmadığına*” dair BOA., *HR.SYS.*, 128/46, 04.05. 1883; Romanya'da köylüler tarafından çıkarılan ihtilalinin durulmasından sonra satıcı kılığında dolaşan Rus casuslarının tutuklanıp uzaklaştırılmasına dair bir Rus gazetesinde çıkan bir yazıda kabinenin, kararı ilga ettiğini ileri sürmesi üzerine Romanya meclisinde muhalefet üyelerinden Mösyö Yovanko'nun sorusu üzerine Romanya Hariciye Nazırı “*havadis-i mezkûrenin kâmilten bî asıl ve esas olduğu ve mezkûr kararların elân meriü'l-icrâ idüğünü*” kesin olarak beyan ettiği konusunda. BOA., *HR.TO.*, 42/41, 17.06.1889; *Yıldız Tasnifi Sadaret Hususî Marûzat Evrakı Bölümü (Y.A.Hus.)*, 227/14, 5 Za. 1306 (03.07.1889). Arnavutluk'ta bir ihtilâl çıkarmak amacıyla Bükreş'te Rusya sefirinin riyâsetinde kurulan komiteye Rusya casuslarının dahil olduğuna dair. BOA., *HR.SYS.*, 128/58, 11.09.1888. Rusya adına casusluk yapan Sofya'daki Yusuf Bey hakkında. BOA., *Yıldız Tasnifi Perakende Evrakı Elçilik ve Şehbenderlikler Tahriratı (Y.PRK.EŞA.)*, 18/89, 15 Ca.1311 (24.11.1893).

⁵⁶ BOA., *Yıldız Tasnifi Posta Telgraf Nezareti Marûzat (Y.PRK.PT.)*, 2/13, 6 Ra 1300 (16.01.1883).

⁵⁷ BOA., *Y.PRK.EŞA.*, 29/55, 05 Z.1315 (26.04.1898).

Osmanlı köylerine i'zâm edildikleri” anlaşılmıştır.⁵⁸ Burada bu konuyu fazla uzatmadan Rusların, gerek İstanbul'daki, gerekse Osmanlı Devleti'nin Asya topraklarındaki casusluk faaliyetlerinde Ermeni asıllı Osmanlı vatandaşlarından önemli ölçüde yararlandığını görmekteyiz.⁵⁹ Osmanlı Devleti'nin özellikle askeri durumuna ilişkin önemli bilgiler toplayan bu casusların, zaman zaman çok farklı konularda da istihbarat yaptıkları görülmektedir. Mesela, Polis Müdür-i Umûmiyesi'nin Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği 13 Teşrin-i Sâni 1329 (26 Kasım 1913) tarihli tahrirata konu olan Rusya casusu Settar, İstanbul'da Rusya'dan Osmanlı'ya iltica eden Müslümanlar hakkında bilgi toplayarak İstanbul Rus elçiliğine bildirmiştir.⁶⁰

E. Birinci Dünya Savaşı Sırasında Osmanlı Balkanlarında Rusya Casuslarının Faaliyetleri

20. yüzyıl başlarında büyük devletleri bir dünya savaşına sürükleyen siyasal konjonktür, istihbarat çalışmalarının önemini çok daha fazla ön plana çıkarmıştır. Bu nedenle, İtilaf devletlerinin dostluk antlaşmalarından sonra Fransız, İngiliz ve Rus kurmayları ortak olarak çalışmaya başlamış, Almanya ve Avusturya-Macaristan'a karşı kurdukları istihbarat ağını daha 1910'da “her tarafa” yaymışlardır. Bunu Almanya'da casusluk suçuyla mahkemeye dava edilenlerin sayısındaki artışta görmek mümkündür. Almanya'da

⁵⁸ BOA., *Y.PRK.EŞA.*, 30/21, 15 M.1316 (04.06.1898). Kars Şehbenderinin daha sonra yaptığı araştırmaya göre Rusya adına casusluk yapan kişinin Çermalı köyündeki birinin olduğunu ve bunun Rusya memurlarıyla haberleştiğini tespit etmiştir. Şehbenderin bu yöndeki yazısı şöyledir: “*Mes'elenin derkâr olan ehemmiyetine bina'en nazar-ı dikkat-i kemteranemden dür tutulmayarak gerek Rusya teba'asından ve gerek Devlet-i Aliyye'den olarak o yolda hüdamât-ı hâ'inânede bulunanların tahkiki hususunda icrâ eylediğim tedkikât-ı bendegânem üzerine hudûd-ı hakânî üzerinde 'Orta Kal'a' nâm mevki'in mukabilinde bulunan 'Çermalı' nâm Osmanlı köyünde hizmet-i hükümetde müstahdem ve 'ann asıl Rusya'nın Kotayes vilâyeti ahâlisinden bulunan Rusya me'mûrinine ihbarât-ı mütemediyede bulunmakta olduğu ve kendisi adeta Rus casusu 'addine sezâ bir hâ'in idüğü hafıyyen istihbâr kılınmış olduğundan merkûmun harekâtı tecessüs edilmek ve tebeyyün edecek hâle göre hakkında emsâline ibreten mücâzât-ı şedide icrâ kılınmak menâfi'-i mukaddese-i Saltanat-ı Seniyye'den bulunduğu derkâr olmağla 'arz-ı keyfiyete mücâseret eyledim.*”

⁵⁹ Rusya'nın Osmanlı Asyasındaki casusluk faaliyetlerinde Ermeni nüfustan önemli ölçüde istifade ettiğine dair bakınız: BOA., *Yıldız Tasnifi Zabtiye Nezareti Marûzat (Y.PRK.ZB.)*, 6/70, 05.R.1308; *Y.PRK.EŞA.*, 49/103, 29 Z.1324; *Dahiliye Nezareti Muhaberat-ı Umûmiye İdaresi (DH.MUİ.)*, 60/6, 19 M.1328; *Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umûmiye 5.Şube (DH.EUM.)*, 5.Şb., 44/38, 06 Z. 1335; *DH.EUM.*, 5.Şb., 82/3, 14 R. 1336.

⁶⁰ BOA., *Dahiliye Nezareti Kalem-i Mahsus Evrakı (DH.KMS.)*, 6/2, 27 Z.1331. Bireysel olarak casusluk yapan ve elde ettiği bilgileri satarak para kazanan casuslara ilişkin bir örneğe *DH.MUİ.*, 60/6, 19 M., 1328 (31.01.1910) ile kayıtlı belgede rastlanmaktadır. Tiflis Şehbenderliği'nden gönderilen bu belgede Rusya tebaasından olup İstanbul'da oturan Kikork Simonyanez adındaki bir Ermeni'nin Osmanlı ordusuna ilişkin bazı gizli evrakı Rus hükümetine satmak üzere Tiflis'e gelmiş olduğu belirtilmiştir.

1907’de casusluk suçlamasıyla mahkemelerde görülen dava sayısı 3 iken, bu sayı sürekli artarak 1914’te 51’e çıkmıştır. Savaştan önceki 5-6 yıl içinde mahkemeye intikal eden dava sayısı 135 idi ki, bunların 80’i Fransa’ya, 41’i Rusya’ya, geri kalanı da İngiltere’ye aitti.⁶¹ Bu noktada, özellikle askerî istihbaratın önem kazandığı savaşta Rus Okhrana’sı büyük bir etkiye ve güce sahipti. Savaş sırasında Alman Gizli Sevisi Başkanı olan W.Walther Nikolay’ın verdiği bilgiye göre askerî istihbarata “her şekilde” destek veren Rus Okhrana’sına mensup casuslar Avrupa’nın her yerine dağılmış durumdaydılar.⁶²

Rus istihbaratının Alman cephesinden dolayı öncelikli hedefinin başta İsveç olmak üzere Norveç, Danimarka gibi kuzey ülkeleri olduğu bilinmektedir. Burada Kopenhag Almanya’ya karşı Rus casusluğunun çıkış noktası durumundaydı.⁶³ Rusya casusluğunun kuzeydeki durumu bu merkezde iken, güneyde Türkiye’de de sahip bulunduğu casusluk şebekesiyle kuvvetli bir konuma sahip olmuştur. Öyle ki, Ruslar Osmanlı Devleti’nin dünya savaşa gireceğini üç gün öncesinden öğrenmişlerdi. Kazım Karabekir Paşa bu durumu şöyle anlatır: “*Şunu söyleyeyim ki harbe gireceğimizi İstanbul’daki sefirler vaktinden önce pekala haber alabilmişlerdir. Nitekim bunu Rus Sefiri vaktinden üç gün önce (13 Ekim 1330)’da maliye Nazırı Cavit Bey’e gelip ‘Savaşı kaçınılmaz görüyorum. Bizim haberimiz olmadan bir olay çıkararak savaşı engellemeyeceksiniz!’*

⁶¹ Çalışmamızın muhtevası bakımından, Birinci Dünya Savaşı yıllarında Osmanlı topraklarındaki İngiliz ve Fransız casusluk faaliyetleri üzerinde etraflıca durulmamıştır. Ancak bu noktada, İngiliz ve Fransız istihbarat çalışmalarında sahil bölgelerindeki Gayrimüslim nüfusun önemli bir yer tutmuş olduğunu belirlemek gerekir. Bu bakımdan, İngiltere’nin özellikle Kıbrıs adasındaki istihbarat birimi merkezî bir role sahip olmuştur. Bu birimin emrinde Osmanlı sahillerinin muhtelif yerlerine mensup kimseler bulunmaktaydı. Bunlar gemilerle sahile çıkarılarak, kıyı bölgelerinde bulunan ve İngilizler adına bilgi toplayan diğer casuslarla irtibat kurmuşlardır. Örneğin, İngilizler adına çalışıp Mersin’de yakalanan bir casusun ifadesiyle Mersin, İskenderun ve Tarsus’ta bir grup casusun faaliyet gösterdiği öğrenilmiştir. Benzer şekilde Fransızların da Fenike Kaş, Demre ve Kalkan yöresinde etkin bir casusluk teşkilatı kurmuş oldukları anlaşılmıştır. Kerim Sarıçelik, “Birinci Dünya Savaşı’nda Osmanlı Devleti’nin İtilaf Devletleri’ne Karşı Anadolu’nun Akdeniz Kıyılarında Aldığı Bazı Tedbirler”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (21), Bahar 2007, s.179, 183.

⁶² W.Walther Nikolay, *Birinci Dünya Harbinde Alman Gizli Servisi*, Çev: Emrullah Tekin, Kamer Yayınları, Yayın Nu:125, İstanbul, 1998, s.54. Özellikle Avrupa ülkelerinden Avusturya; Balkanlara coğrafi yakınlığı nedeniyle casusluk çalışmalarında Osmanlı Devleti için ayrı bir öneme sahip olmuştur. Avusturya’daki casusluk olaylarını yakından izleyen Osmanlı hükümeti buradan topraklarına doğru meydana gelebilecek geçişlere izin vermemiştir. Bunu Avusturya ordusunda ve harp okulunda görev yapmış olan ve Rusya hesabına çalışan Çedomil ve Aleksander Yandric kardeşler örneğinde açıkça görmekteyiz. Bakınız: BOA., *HR.SYS.*, 217/70, 02.03.1914.

⁶³ Nikolay, *a.g.e.*, s.65-66.

dediği gibi ertesi gün de Fransız Sefiri gelerek aynı telaşla ‘Yakında bir emri vaki karşısında kalacaksınız. İcabında seni ve hatta Sadrazamı bile hükümetten atmak bile düşünülebilir. Pek mühim kararlar sizden gizli tutuluyor.’ demiştir... Gerçekten de Enver Paşa bazı nazırlarla artık savaşa girmeye karar vermişler, Berlin ile haberleşerek ne şekilde savaşa girileceği de tespit edilmiş bulunuyordu! Gariptir ki Sadrazam'ın ve Maliye nazırının haber alamadığı bu sırrı (!) İtilaf Devletlerinin Sefaretleri pekala haber almışlardır.”⁶⁴

Karabekir Paşa'nın sözlerinden de anlaşılacağı gibi, İstanbul'daki Rusya Sefareti Rus istihbaratının başkentteki merkezi durumundaydı. Başka devletlerin elçilikleri de dâhil olmak üzere Osmanlı Devleti'ne sızmış olan Rusya casusları, devletlerarası ilişkilere ve hususan Osmanlı Devleti'ne dair en gizli bilgileri buraya aktarmaktaydılar. Yabancı elçiliklerde Rusya adına casusluk yapanlardan bazılarına ilişkin ipuçlarına kimi belgelerde tesadüf etmekteyiz. Bu casuslardan ikisi İstanbul Danimarka elçiliğinde bulunmakta idi ki, bunlardan biri Danimarka elçisi Vandal'ın kâtibi olan “Olarinhes”, diğeri elçiliğin tercümanı “Çopuryan” idi. Osmanlı yöneticileri “emin” bir kaynaktan elde ettikleri bu bilgi üzerine adı geçen kişileri “hissettirmeden izlemeye” almışlardır.⁶⁵ Rusya casusu olarak Osmanlı yöneticilerinin şüphelendiği bir başka kişi de “Rus tebaasının işlerinin halliyle” görevli Felemenk (Hollanda) sefareti bulunan Rus sefareti eski görevlisi Jan Davdes'tir. J. Daves'in casusluk şüphesinden dolayı sınır dışı edilmesi Osmanlı makamları tarafından talep edilmiştir.⁶⁶ Rus elçiliğinin bir casusluk merkezi olarak oynadığı rolü, 6 Aralık 1914 tarihli tahriratta açıkça görmek mümkündür. Başkomutanlık'tan Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanlığı'na gönderilen söz konusu tahriratta, Rus elçiliğine yapılan baskında Türk ordusuna dair bazı gizli bilgi ve belgelerin ele geçirildiği belirtilmiştir. Bu bilgilerin Osmanlı ordusunda Rusya adına casusluk yapanlarca sızdırılmış olabileceği düşüncesiyle, bu gibi olayların önüne geçilmesi istenmiştir.⁶⁷

Başkentindeki casusluk çalışmaları, Osmanlı Balkanları ve Ortadoğusu'ndaki casusluk çalışmalarını tamamlamıştır. Kısaca, savaş döneminde tam bir casuslar ülkesi denebilecek Osmanlı topraklarının Avrupa tarafına, yani Balkanlara geldiğinde, buradaki Rusya casuslarının

⁶⁴ Karabekir, *a.g.e.*, s.71.

⁶⁵ BOA., *DH.EUM.5.Şb.*, 25/33, 15 Ş.1334 (16.06.1916).

⁶⁶ BOA., *Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umümiye Ecnebi (DH.EUM.ECB.)*, 14/19., 25 M.1336.

⁶⁷ Burhan Sayılır, “Çanakkale Kara Savaşı Sırasında Casusluk Olayları ve Türklerin Casusluk Olaylarına Karşı Aldıkları Tedbirler”, *Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi*, Yıl:4, s.8, Ağustos, 2006, s.99-108.

önceki yıllardaki tecrübesi güçlerine güç katmışlardır. Balkanların her tarafında faaliyet halinde görünen Rusya casusları Romanya-Bulgaristan-Sırbistan sahalarını hareket merkezleri olarak kullanmışlardır. Bu noktada Karadeniz, Rusya casusluğunun dikkate değer bir güzergâhıydı. İstanbul, Balkanlar ve Anadolu ile iletişimde burası kilit bir konuma sahipti. Ruslar, buradaki istihbarat çalışmalarında özellikle Rum ticaret gemilerinden yararlanmaktaydılar. Bu nedenle Osmanlı hükümeti, savaş sırasında Karadeniz’de gerek casusluğa meydan vermemek ve gerekse Osmanlı ticaret gemilerinin Rusların eline geçmesini önlemek için savaş süresince Osmanlı Gayrimüslim mürettebatın Karadeniz’de seyrüsefer etmesini ve Gayrimüslimlerin İslam ahaliden gemi satın almasını yasaklamıştır. Çünkü 23 Temmuz 1332 (5 Ağustos 1916) tarihli ve “mahrem” işaretli tezkirede de belirtildiği üzere “*Ruslar, derûnunda kısmen Rum ta’ife bulunan Osmanlı yelken gemilerini nakliyat-ı bahriyemizi işkâl etmek (güç duruma düşürmek) kasdıyla ve desâ’is-i mütemevvi’ isti’aliyle kendi tarafına celb etmekteydiler.*”⁶⁸

Diğer taraftan, Balkanların güneyindeki Yunanistan, Rusya casuslarının müttefikleri olan Fransa istihbaratıyla münasebetlerinde bir geçiş alanı olarak kullanılmıştır. Bu çerçevede Rum asıllı Rusya casuslarının daha ziyade Yunan pasaportuyla yurt dışına giriş-çıkış yaptıklarını belirtmek gerekir. Yukarıdaki bağıntıyı Dişioğlu Mardik örneğinde net bir şekilde tespit edebilmekteyiz. Mardik’in Cenevre’de bulunduğu sırada Cenevre Başşehbenderliği’nin Hariciye Nezareti’ne gönderdiği 4 Mayıs 1917’li yazıda, onun Vidin’de Rusya’ya casusluk yaptığına dair evrakların bulunduğu işaretlenmiş ve Selanik Rus konsolosunun verdiği varakayla Fransa üzerinden Cenevre’ye gelmiş olduğu belirtilmiştir.⁶⁹ Ruslar, Balkanlar ve Tuna bölgesindeki durumu öğrenmek için yer yer Anadolu’daki Rumlardan devşirdikleri casusları kullanmışlardır. Mesela, 1332/1917 (2 Şubat tarihli tahrirata göre) yılı içinde bunlardan Giresun bölgesinden Bükreş’e giden üç Rum, Bükreş Şehbenderi’nin evinin yakınındaki bir evde kalarak 4 ay Rusya’ya casusluk yapmış ve diğer Rus casuslarıyla irtibatta bulunmuştur. Bu üç Rum’dan Minyudas Palasof bir Yunan pasaportuyla Rusya’ya gidip gelmiştir.⁷⁰

Casusların, çalıştıkları alanlarda aynı zamanda bir propaganda kaynağı olduklarına yukarıda değinmiştik. İtilaf devletlerine mensup casuslar, savaşın muhtelif safhalarında Osmanlı tebaası (Müslümanlar ve

⁶⁸ BOA., *Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umûmiye 3.Şube (DH.EUM.3.Şb.)*, 14/76, 21L.1334 (21.08.1916).

⁶⁹ BOA., *HR.SYS.*, 2267/67, 04.05.1917.

⁷⁰ BOA., *Dahiliye Nezareti Şifre Kalemi (DH.ŞRF.)*, 63/12, 12 C. 1334 (15.04.1916).

Hıristiyanlar) arasında yalan-yanlış dedikodularla etkili bir propaganda yürütmüşlerdir.⁷¹ Bu bağlamda, Balkanlardaki Rusya casusları, yazılı ya da sözlü olarak yaptıkları propaganda ile Osmanlı hükümetine olan güveni sarsmakta ve halk arasında ümitsizliğe neden olmaktadır. Bunların birinde Köstence'deki Rus casus komitesi Bükreş'e yalan telgraflar çekerek "Karadeniz boğazının Ruslar tarafından abluka edilmesi üzerine Donanmayı Hümayun'un Dersa'adet'te kapalı kaldığı ve Rusların Midia'ya asker ihrâcına teşebbüs eyledikleri" şeklinde şayialar yaymışlardır. Bunun üzerine düşmanın birkaç günden beri "işâ'e ettikleri hezeyanı tezkiban Midilli Kruvazörü'nün kemâl-ı şân ve şerefle aheste reftar olarak Köstence açıklarında müürü burada zuhura gelen tereddüd ve heyecanı gidererek Boğazın açık olduğunu ve Midia'ya asker ihrâcı havâdisinin asıl ve esası bulunmadığını bi'l-fiil isbât eylediğinden Rusların yalanları elsine-i nâsda dolaşmaya başladığı bir sırada buradaki Rus casus komitesi Bükreş'e bir iki yalan telgraf keşide eylediği ve buradan münteşir bir varaka ile de geçen kruvazörün 'Pavlovskâ' namındaki Rus kruvazörü olduğu ve boğaza gitmekte bulunduğunu neşr suretiyle tesir-i ma'rûzu izâleye gayret ettikleri" görülmüştür.⁷²

Anlaşılabacağı üzere Rusya casusları Balkanlarda Rusya devletine lazım olan her türlü istihbaratı sağlarken, Osmanlı Devleti'ni zaafa uğratabacak casusluk taktiklerini eksiksiz uygulamışlardır. Bu taktikler arasında halk arasında çaresizlik hâsıl ederek karışıklık çıkarmak en etkili silahlardan biri olmuştur. Bu nedenle, Osmanlı devlet adamları, casuslara karşı etkili

⁷¹ Buna dair Çanakkale Savaşı sırasında İtilaf devletlerinin yürüttükleri propagandanın etkisini ve boyutunu görmek açısından Kâzım Karabekir Paşa'nın zikrettiği şu anekdottan bahsetmek yararlı olacaktır: "...Çanakkale'ye asker çıkarmadan önce İngiliz ve Fransızlar Müslüman askerlere şöyle bir genelge yayınlamışlar: 'Halife'yi Almanların elinden kurtarmaya gidiyoruz. Almanlar Çanakkale Boğazı'nı tutmuşlar. Muharebede sakın Türk askerlerine ateş etmeyiniz onlar sizin din kardeşlerinizdir. Maksudumuz o zavallıları da Almanların elinden kurtarmaktır. Türk askerlerinin başında kırmızı fes olduğunu biliyorsunuz. Almanların başında toprak rengi başlık vardır. Bunlara aman vermeyin öldürün. Sakın feslilere ateş etmeyin! Gayret ve kahramanlık gösterin de Halife ve Padişah efendimizi çabuk kurtaralım!' Bu tamim Müslüman askerlerin ruhuna işlemiştir. Esirler bizi hakî başlıkla görünce Alman sanmışlardı. İşte propaganda böyle kısa ve yakışık alır ve dinleyenlerce inanılır ve kolay kolay da silinmez bir tarzda yapılır. Türk Kara ordusu başlarında fesi çoktan çıkarmış ve toprak rengi başlık giymişti. Tabi sömürge halkı bunu bilmezdi. Onun gözüne daima Türk askerlerinin kırmızı renkli kıyafeti gösterilmişti. Kulakları hâlâ hep böyle dolduruluyordu. O zavallılar Alman sanarak Türkleri öldürürken üstelik bir de sevap işlediklerini sanarak seviniyorlarmış!...Biz siperlerimizden arasına Ezan ve Kur'an okutarak kendimizin Müslüman olduğunu anlatmak istedik. Derhâl düşman siperlerinden de aynı şekilde karşılık verilirdi. Meğerse subayları kendilerine dermiş ki 'Almanlar hile yapıyor. Sakın aldanmayın. Siz de okuyun.'” Karabekir, a.g.e., s.77-78.

⁷² BOA., DH.EUM.5.Şb., 13/8, 5 B.1333.

tedbirler olarak onların nüfuzunu kırmayı önemli bir görev olarak bilmişlerdir. Bu tedbirler arasında suçun durumuna göre başvuru hapis,⁷³ “küreğe koyma”,⁷⁴ sürgün,⁷⁵ sınır dışı,⁷⁶ idam⁷⁷ gibi cezaî müeyyideler yer almıştır. Ayrıca, karşı casusluk yöntemiyle takibe alınan casusların, İstanbul’daki Osmanlı ya da yabancı bankalarda hesabı varsa dışarıya para transferi yasaklanmıştır.⁷⁸ Rus casuslarının Balkanlarda oynadıkları tahripkâr rol Osmanlı devlet adamları gibi dönemin aydınlarının da dikkatini celbetmiştir. Örneğin, Namık Kemal, Hürriyet gazetesinin 9 Kasım 1868 tarihli nüshasında Osmanlı topraklarının Büyük Devletlerce taksimi meselesini ele aldığı yazısında Rusya casuslarının ettikleri “ifsâdâtın” ortaya çıkardığı “fenâlığa” şu şekilde değinmiştir: “*Rusya’nın gerek Girid ihtilalini bu ana dek sürdürmek ve gerek Bulgaristan ve Sırbistan ve Karadağ*

⁷³ Bu dair bir örnekte; Kırım Savaşı sırasında Osmanlı ve Fransız kuvvetleri hakkında bilgi toplamak amacıyla Rusya adına casusluk yapan Yahudi asıllı Koşabla, Dâr-ı Şurâ-yı Askerî kararınca antlaşma yapılmaya kadar Tersane-i Amire’de mahpus tutulmuştur. BOA., İ.MVL., 345/14954, 29 Ra. 1272.

⁷⁴ Sırbistan hükümetine casusluk eden Zafira, Oğri ve Papas B. Dance, Divan-ı Harp kararıyla Akka ve Selanik’te küreğe konulmuştur. BOA., HR.SYS., 128/46, 04.05.1883.

⁷⁵ Örneğin; yukarıda bahsi geçen Aleksî askerî mahkemedeki sorgusundan sonra Bolu’ya sürgün edilmiştir. BOA., A.MKT.MVL., 77/37, 01 Ca. 1272; Casusluk suçuyla Kayseri’ye sürülen Kryako’nun Yunan Sefaretinin itirazı üzerine serbest bırakılması için Merkez Komutanlığı tarafından mahalline tebligatta bulunulmuştur. BOA., DH.EUM. 3. Şube, 3/62, 29 Ra. 1333; Rusya tebaasından Mehdi Kulu Şirvani, bir kaç kez tutuklandığı halde casusluğa devam etmesi nedeniyle Sivas’a sürgün edilmiştir. BOA., DH.EUM. 5. Şube, 9/7, 22 Ra. 1333.

⁷⁶ Örneğin; Rus casusu olduğu Alestori’nin yurt dışına çıkartılması istenmiştir. BOA., HR.MKT., 110/49, 10 L. 1271. Yine, yukarıda sözü edilen Rus casusu Settar’ın, sınır dışı edildiğini belirtelim. BOA., DH.KMS., 6/2, 27 Z. 133.

⁷⁷ Aslında idam cezasına merkezî yönetimden ziyade yerel yöneticilerin başvurmuş olduğu anlaşılmaktadır. bu cezanın uygulandığına dair merkezi yönetimin her hangi bir kararına tesadüf etmedik. Elimizdeki birkaç belge, idam cezasının daha ziyade merkezden uzak Osmanlı taşrasında uygulandığını göstermektedir. Buna dair birkaç örneği şöyle sıralayabiliriz: Trabzon’un Hımarka-yı Kebir köyünden, İstefan oğlu Kostantin, casusluk suçundan dolayı Divan-ı Harp kararıyla Ordu kasabasında idam edilmiştir. BOA., DH.EUM.2.Şb, 25/42, 09 L.1334. Erbil’de Rusya adına casusluk yapan ve Kürtleri kandırarak tedhişe sevk eden üç çavuş yakalanarak kurşuna dizilmiştir. BOA., DH.EUM.5.Şb, 35/3, 01 C. 1335. İngilizler için casusluk yaptığı Kudüs Divan-ı Harb-i Örfisi’nce tespit edilen Hollandalı Lenen b. Yuhannes, önce idam cezasına çarptırılmışsa da, sonradan suçu müebbet hapse çevrilmiştir. BOA., DH.EUM.5.Şb, 35/27, 16 C. 1335.

⁷⁸ Örneğin, Sofya Rus elçiliğinde memur olarak görevli olup casusluk yapan Savayan, Yunan millî bankası Karadilyon’da olan parasını “muhârib devlet tebaasının havale suretiyle dahi olsun paralarının çıkmaması” prensibince İstanbul’daki şubeden dışarı çıkaramamıştır. Ayrıca adı geçen bankanın “sıkı bir surette tetkik” edilmesi hususunda ilgili birimlere talimat verilmiştir. Bu konuda Sofya Sefareti ile Dahiliye Nezareti’nin tahriratı için bakınız: BOA., DH.EUM. 5.Şube, 10/21, 20 R.1331.

ıçlerindeki casuslarına yeniden teşvikât ile ifsad-ı ahâliye bezl-i makdur etmek için bayağı suret-i alenide himmet etmesi...⁷⁹

Sonuç

Devletlerin başka ülkelerdeki casusluk çalışmaları ve örgütlenmeleri onların gücünün önemli bir işareti olmuştur. Başka bir deyişle güçlü devletler, güçlü istihbarat teşkilatlarına sahip olmuşlardır. Bu itibarla, Rusya, büyük bir devlet olarak sahne aldığı 16.yüzyıldan sonra devletlerarası ilişkilerinde casusluğu etkili bir silah olarak kullanmaya başlamıştır. Özellikle Rus yayılma siyasetinin hız kazandığı 17. Yüzyıl sonlarında, bu siyasete uygun olarak bir Rus casus ordusu başka ülkelerde çalıştırılmıştır. Bu hususta Rusların en fazla başarılı oldukları ülkenin Osmanlı ülkesi olduğunu söyleyebiliriz. Bunun özelde üç temel nedeni vardı. Birincisi, Rus çıkarlarının büyük ölçüde Osmanlı topraklarında yatmış olması, ikincisi kapitülasyonların Rus istihbarat çalışmalarını kolaylaştıran bir unsur olması, üçüncüsü ise Osmanlı Devleti'nin kozmopolit yapısının Rus istihbaratını desteklemekte oldukça elverişli yapıya sahip olmasıydı. Bu bağlamda Osmanlı Balkanları, gerek stratejik konumu, gerekse Slav-Ortodoks nüfus yapısıyla Rusya istihbarat/casusluk çalışmalarını besleyen önemli bir saha olmuştur. Burada Rus casusluk çalışmaları, doğal olarak savaş yıllarında yoğunlaşmakla beraber, barış dönemlerinde de varlığını devam ettiren bir süreklilik göstermiştir. Balkanların her tarafına dağılmış olduğunu gördüğümüz Rusya casusları, buranın askerî, idarî, coğrafi ve toplumsal yapısı hakkında bilgi toplamak, bölgedeki Osmanlı ordusunun bulunduğu mahalleri, sayısını, hareket planını vs. zamanında ilgili yerlere bildirmek, Rusya için asker temin etmek, Gayrimüslim unsurları Osmanlı devletine karşı tahrik edip ayaklandırmak, yalan-yanlış şayialarla devlet kurumları arasında güvensizliğe ve zaafa neden olmak ve halkı ümitsizliğe sevk etmek gibi eylemler içinde bulunmuşlardır. Bu nedenle Rus casusları, ayrılıkçı hareketlerin arkasında yer alarak Balkan coğrafyasının Osmanlı Devleti'nden kopuşunda etkin bir rol oynamışlardır.

⁷⁹ *Hürriyet*, "Memâlik-i Osmaniye'nin Yeni Mukâsesesi", 9 Kasım 1868, Nu.20, s.1-2.

KAYNAKÇA***I-Yayımlanmamış Kaynaklar******a-Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA),***

Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umûmiye 5.Şube (*DH.EUM.5.Şb.*), 9/7, 22 Ra. 1333; 10/21, 20 R.1331; 13/8, 5 B.1333; 25/33, 15 Ş.1334 (16.06.1916); 35/3, 01 C. 1335; 35/27, 16 C. 1335; 44/38, 06 Z. 1335; 82/3, 14 R. 1336.

Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umûmiye 3.Şube (*DH.EUM.3.Şb.*), 3/62, 29 Ra. 1333; 14/76, 21L.1334 (21.08.1916).

Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umûmiye 2.Şube (*DH.EUM.2.Şb.*), 25/42, 09 L.1334.

Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umûmiye Ecnebi (*DH.EUM.ECB.*), 14/19., 25 M.1336.

Dahiliye Nezareti Kalem-i Mahsus Evrakı (*DH.KMS.*), 6/2, 27 Z.1331.

Dahiliye Nezareti Muhaberat-ı Umûmiye İdaresi (*DH.MUİ.*), 60/6, 19 M.1328.

Dahiliye Nezareti Şifre Kalemi (*DH.ŞRF.*), 63/12, 12 C.1334 (15.04.1916).

Hatt-ı Hümayun (*HAT.*), 28/1343, 05 M.1201; 795/36899, 29 Z. 1235; 1128/45039, 9 L. 1240

Hariciye Nezareti Mektubî Kalemi (*HR.MKT.*), 66/29, 5 S. 1270; 71/33, 27 Ca. 1270; 79/48, 1 L. 1270; 84/51, 4 Z.1270; 110/49, 10 L. 1271.

Hariciye Nezareti Tercüme Odası (*HR.TO.*), 42/41, 17.06.1889; 214/22, 22.07.1850; 126/91, 30.05.1877.

Hariciye Siyasi (*HR.SYS.*), 128/46, 04.05. 1883; 128/46, 04.05.1883; 128/58, 11.09.1888; 207/19, 28.08.1862; 209/17, 12.01.1866; 210/24, 02.11.1867; 217/70, 02.03.1914; 2267/67, 04.05.1917; 2769/31, 03.12.1892.

İrade Dâhiliye (*İ.DH.*), 283/17758, 08.S.1270.

İrade Hariciye (*İ.HR.*), 125/6298, 29 S. 1272.

İrade Meclis-i Vâlâ (*İ.MVL.*), 345/14954, 29 Ra. 1272.

Sadaret Meclis-i Vâlâ Evrakı (*A..MKT.MVL.*), 74/91, 3 M. 1272; 77/37, 01Ca. 1272..

Sadaret Mühimme Kalemi Evrakı (*A.MKT.MHM.*), 398/58, 09 Ş. 1284.

Sadaret Nezaret ve Devair Evrakı (*A.MKT.NZD.*), 111/64, 30 Ca. 1270.

Sadaret Umûm Vilâyet Evrakı (*A.MKT.UM.*), 151/39, 29 R. 1270; 151/95, 16 Ca. 1270; 155/77, 14 B. 1270; 188/40, 14.B.1271.

Taşra Evrakı Bosna Müfettişliği (*TŞR.BNM.*), 8/91, 12 Ca. 1280.

Yıldız Tasnifi Perakende Evrakı Elçilik ve Şehbenderlikler Tahrirâtı (*Y.PRK.EŞA.*), 18/89, 15 Ca.1311 (24.11.1893); 29/55, 05 Z.1315 (26.04.1898); 30/21, 15 M.1316 (04.06.1898); 49/103, 29 Z.1324.

Yıldız Tasnifi Posta Telgraf Nezareti Marûzat (*Y.PRK.PT.*), 2/13, 6 Ra 1300 (16.01.1883).

Yıldız Tasnifi Sadaret Hususî Marûzat Evrakı Bölümü (*Y.A.Hus.*), 227/14, 5 Za. 1306 (03.07.1889).

Yıldız Tasnifi Zabtiye Nezareti Marûzat (*Y.PRK.ZB.*), 6/70, 05.R.1308

Zabtiye Nezareti (*ZB.*), 1/8, 22 Ra. 1270.

b-Gazeteler

Hürriyet, "Memâlik-i Osmaniye'nin Yeni Mukâsemesi", 9 Kasım 1868, Nu.20, s.1-2.

II-Yayımlanmış Kaynaklar

AKYILDIZ, Ali, *Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme*, İletişim Yayıncılık, 1.Baskı, İstanbul, 2004.

ALTINDAL, Aytunç, *Türkiye'de ve Dünya'da Casuslar*, Truva Yayınları, 1.Baskı, İstanbul, 2008.

AYDIN, Mithat, "19. Yüzyıl Ortalarında Panslavizm ve Rusya", *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2004/1, Sayı:15, Denizli, 2004, s.109-124;

-----, "Bosna-Hersek Ayaklanması (1875)'nda Panslavizmin Etkisi ve Sırbistan ve Karadağ'ın Rolü", *Belleten*, c.LXIX, sa.256, Ankara, Aralık 2005, s.913-935.

Başlangıcından Bugüne Kadar Dünya Casusluk Tarihi, Genel Yönetmen: Ercan Arıklı, c.1, Birinci Baskı, İstanbul, 1974.

BÜLBÜL, İsmail, *Osmanlı Belgelerine Göre Rus Elçisi Tolstoy'un Faaliyetleri*, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir, 2007 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

ÇİMEN, Ali, *Echelon,-İstihbarat Dünyasının Perde Arkası*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2004.

ERGİN, Muharrem, *Orhun Abideleri*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, Şubat 1999.

EROĞLU, Haldun, *Osmanlılar Yönetim ve Strateji*, Gökkuşbe Yayınlar, 2. Baskı, İstanbul, 2007.

HEREDOTOS, *Tarih*, Çev: Müntekim Ökmen, İş Bankası Kültür Yayınları, Hasan Âli Yücel Klasikler Dizisi, 5.Baskı, İstanbul, 2009.

- HİÇYILMAZ, Ergun, *Osmanlı'dan Cumhuriyete Gizli Teşkilatlar*, Altın Kitaplar Yayınevi, 1.Baskı, İstanbul, 1994.
- KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi/Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri (1789-1856)*, c.V, 5.Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988.
- Kâzım Karabekir, *Gizli Harp İstihbarat*, Yayına Hazırlayan: Emrullah Tekin, Kamer Yayınları, Yayın Nu:126, İstanbul, 1998.
- KELEŞ, Erdoğan, “Rusya’nın Panslavizm Politikasının Balkanlarda Uygulanmasına Dair Bir Layiha”, *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi Dergisi (İLKE)*, sa.21, Güz 2008, s.123-139.
- MEMİŞ, Ekrem, *Eskiçağ Türkiye Tarihi (En Eski Devirlerden Pers İstilasına Kadar)*, 6.Baskı, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya, 2005.
- Meydan Larousse*, “Casusluk”, c.4, Sabah Gazetesi Yayınları, 1992, s.64-65.
- NİKOLAY, W.Walther, *Birinci Dünya Harbinde Alman Gizli Servisi*, Çev: Emrullah Tekin, Kamer Yayınları, Yayın Nu:125, İstanbul, 1998.
- SARIÇELİK, Kerim, “Birinci Dünya Savaşı’nda Osmanlı Devleti’nin İtilaf Devletleri’ne Karşı Anadolu’nun Akdeniz Kıyılarında Aldığı Bazı Tedbirler”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (21), Bahar 2007, s.173-189.
- SAYILIR, Burhan, “Çanakkale Kara Savaşı Sırasında Casusluk Olayları ve Türklerin Casusluk Olaylarına Karşı Aldıkları Tedbirler”, *Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi*, Yıl:4, sa.8, Ağustos, 2006, s.99-108.
- SUMNER, B.H., *Peter the Great and the Ottoman Empire*, Oxford, 1949.
- Tolstoy’un Gizli Raporlarında Osmanlı İmparatorluğu/İstanbul’daki Rus Büyükelçisi Pyotr Andreyeviç Tolstoy ve Osmanlı İmparatorluğu’nun 18.yüzyılın Başlarına Dair Hatıraları (18. Yüzyılın İlk Çeyreği)*, Yayına Hazırlayan: İlyas Kamalov, 1.Baskı, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2009.
- Türkçe Sözlük*, c.1, Türk Dil Kurumu Yayınları, 9.Baskı, Ankara, 1998, s.51, 388.

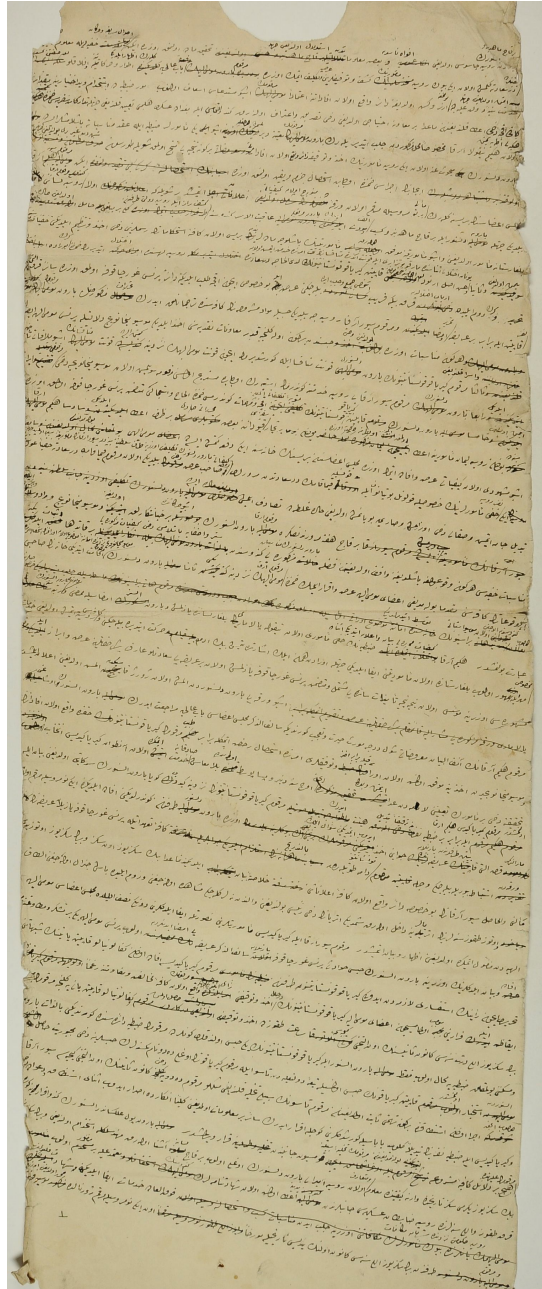
EKLER

دوسه لو جندا لرزن اولدو اولدو غلطی نام جنرال ايله برهیم بولغونیک نام بولغونیک بو طرفه کتبه
 اجبار کون اول سال ایچ اهلجه مغل نام بودنیک تقریر رسد ه تلخ

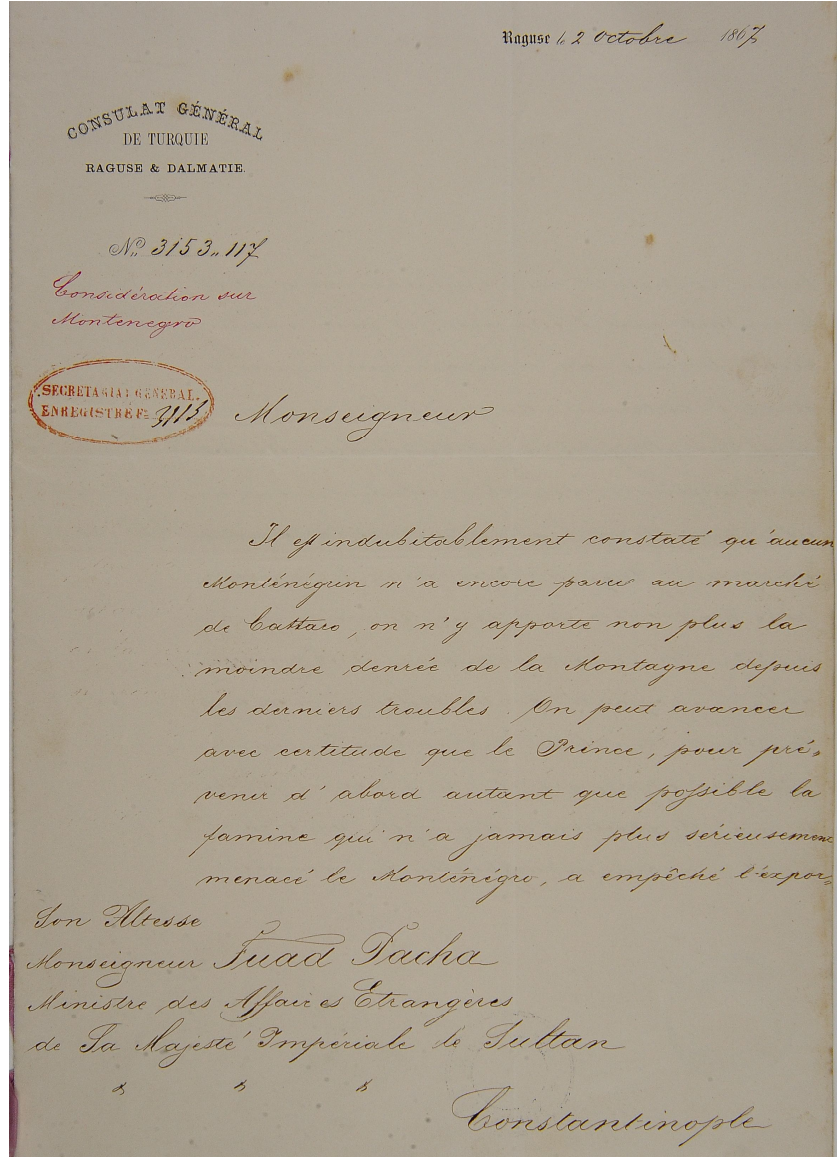
افزونان بخانینا جاسوسک در بری تقریر

اولره اولدو سیرین بولغونیک بنی استصواب و کز لوجه بانه جاعزوب سخمانلو ککنه سردار کوزوم
 افلاق و بفلازه و اوزی و بزر و موین و اسماعیل اورد و سنده نه مقدار عسکری وارد و و ماورد اولدو بانار
 کدر و اسملری نه در بوزن بویه بو طرفه کله جک عسکری وار بدم و ارضیح ایوب کفاحه کوز
 سخا جبار ببرد ابروم در بری بزخی اوز و به واردم جبار خابروب برور لو کرم صم صمک بیده کدم
 هر استه اشنا اولدو و خابروب کدرکن باطه به فریب حله بنی قوتان و بود، سنک ادی طوزی
 بنم بر قیقم وخی وارد و بوصول ببرد در بنم بیدیم اولره سیرین بولغونیک غلطی نام جنرال اولدو
 معینه بی بوق عسکر و فریمه کز اولدو و لغورق نام جنرال و بر اوزرکی جنرال معیندن اولوز بوق
 و خبر و نزه اون بوق کله و کرسوزنه بگری بولور عسکر و بونکیمه قدر سال ایما و قده کسک الو بیک
 اهله کان و بولنوه ده مکس کابله دامنوز غرافی موجود اولونقی بهوری سفور تقریر ابر

EK 1: Osmanlı ordusunun durumunu öğrenmek amacıyla Rus generalleri Galati ile Bulgonikin tarafından Eflak ve Boğdan'a gönderilen bir Rusya casusuna dair Hatt-ı Hümayun. BOA., HAT., 28/1343, 05 M.1201.

EK 3: Delosnor ve diğer Rusya casuslarının Yunanistan, Bulgaristan ve Arnavutluk'taki faaliyetleri. BOA., HR.MKT., 79/48, 01 L. 1270, s.1.

EK 4: Rus casusların faaliyetlerinin de ele alındığı Karadağ sorununa dair Ragusa Konsolosu'nun 2 Ekim 1867 tarihli tahrirâtı. BOA., HR.SYS., 210/24, s.1.